

Srednjovjekovne obrambene građevine na prostoru Vukovske županije

Blaženović, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:095314>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij Pedagogije i Povijesti (nastavnički smjer)

Marin Blaženović

**Srednjovjekovne obrambene građevine na prostoru Vukovske
županije**

Mentor: doc. dr. sc. Danijel Jelaš

Osijek, 2022.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Diplomski studij Pedagogije i Povijesti (nastavnički smjer)

Marin Blaženović

**Srednjovjekovne obrambene građevine na prostoru Vukovske
županije**

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Danijel Jelaš

Osijek, 2022.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 5. rujna 2022

Martin Blažević 0122227763

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Vukovska županija prvi puta se spominje u izvorima 1220. godine kao „comitatus de Walko“, dok se župan spominje još u 12. stoljeću. Sjedište županije bilo je smješteno u Vukovaru, a obuhvaćala je veliko područje od Osijeka, Čepina, Gorjana, Levanjske Varoši i Bebrine na zapadu do Dunava te srijemskih mjesta Suseka, Ležimira i Laćarka na istoku. U suvremenom kontekstu, obuhvaćala je dijelove današnje Osječko-baranjske i Brodsko-posavske županije, cjelokupnu Vukovarsko-srijemsku županiju, cjelokupnu općinu Šid i dio općine Srijemska Mitrovica u današnjoj Republici Srbiji. Površinski gledano, područje srednjovjekovne Vukovske županije obuhvaćalo je dvostruko veću površinu od današnje Vukovarsko-srijemske županije, koja iznosi oko 2448 km². Uz Vukovsku županiju vežu se značajna plemićka imena, poput Iločkih, Morovićkih i Gorjanskih. Samim time uz županiju se vežu i značajni gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava poput Vukovara, Iloka i Gorjana. O veličini županije govori i podatak da je krajem srednjem vijeka u njoj živjelo između 60 i 90 000 stanovnika. Osim značajnih gradova Vukovske županije, prema kartografskim i drugim izvorima u njoj se spominje i oko 40 utvrda (u izvorima navedeni kao castra i castella). Podatci o utvdama su različiti, poneke su dobro dokumentirane, kako u izvorima tako i u literaturi, no o ponekim utvdama postoje tek šturi kartografski navodi o njihovu postojanju. Važnost istraživanja obrambenih građevina na području Vukovske županije leži u boljem i jasnijem razumijevanju povijesti toga područja, ali ono nam također daje jasnu sliku o strukturi obrambenog sustava. Osim toga, obrambene građevine usko su vezane uz povijest urbanih naselja i proučavanje urbanih mreža, jer je jedan od kriterija klasifikacije srednjovjekovnoga grada upravo postojanje obrambenog sustava.

Ključne riječi: Vukovska županija, obrambene građevine, srednji vijek, Vukovo, castellum, castrum

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Dosadašnja istraživanja	3
3. Vukovska županija	6
4. Pitanje terminologije i tipologije	8
5. Obrambene građevine zabilježene u pisanim vrelima	11
5.1. Alšan	11
5.2. Atya (Šarengrad)	12
5.3. Beletinci	13
5.4. Berkasovo	14
5.5. Borovo	14
5.6. Cerna	15
5.7. Čakovci	15
5.8. Đakovo	16
5.9. Erdut	18
5.10. Garčin	18
5.11. Gorjani	19
5.12. Hropkovci	20
5.13. Herman	21
5.14. Ilok	22
5.15. Ivankovo	24
5.16. Kalotinci	25
5.17. Kórógyvár	26
5.19. Laslovo	27
5.20. Leva	28
5.21. Mihaljevica	29
5.22. Mikola	29
5.23. Morović	30
5.24. Neštin	31
5.25. Nevna	32
5.26. Nijemci	32
5.27. Nuštar	33
5.28. Osijek	34
5.29. Ostrovo	35
5.30. Palina	36
5.31. Potoš	37

5.32. Rača	37
5.33. Remete	38
5.34. Slakovci.....	39
5.35. Sotin	39
5.36. Susek.....	40
5.37. Szentlőrinc.....	40
5.38. Varalja.....	41
5.39. Virovi	42
5.40. Vučedol.....	42
5.41. Vukovar.....	43
5.42. Živica	44
6. Obrambene građevine na temelju arheoloških nalazišta.....	46
6.1. Zvizdan-grad.....	46
6.2. Baćino	46
7. Utvrđene crkve	47
7.1. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu	47
7.2. Crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima.....	47
8. Analiza obrambenih građevina na prostoru Vukovske županije	48
9. Zaključak	50
10. Izvori i literatura	51
10.1. Izvori.....	51
10.2. Literatura	51
11. Prilozi.....	54

1. Uvod

Utvrdjivanje naselja i strateških položaja u svrhu zaštite od napada neprijatelja prisutno je od najranijih kultura, no ni u jednom razdoblju povijesti njihova prisutnost u krajoliku nije bila izraženija nego u srednjem vijeku. U prapovijesnom razdoblju susrećemo gradine, utvrđenja smještena na strateškim uzvisinama. Tradicija gradnje obrambenih građevina u antici se pokazuje u obliku castruma, utvrđenog vojnog tabora omeđenog obrambenim jarcima i nasipima. Dok su prapovijesne i antičke obrambene građevine uglavnom imale vojnu ulogu obrane od neprijatelja, u srednjem vijeku obrambene građevine, uz vojne, dobivaju i nove funkcije. Tako utvrde poprimaju i rezidencijalnu, gospodarsku i upravnu funkciju. Kao rezidencijalne funkcije srednjovjekovne utvrde bile su sjedišta plemićkih obitelji, a mnoge utjecajne obitelji upravo prema svome središnjem posjedu dobivaju i pridjevak (npr. plemićka obitelj Gorjanski prema središtu Gorjanima, Iločki prema Iloku). Gospodarska funkcija utvrde očituje se u tome da je ona najčešće bila sjedište posjeda i vlastelinstva. Uz to, u samoj utvrdi nerijetko su postojala spremišta za razne namirnice i proizvode koji se dobivaju na posjedu. Upravna funkcija utvrde očituje se u tome da je ona mogla obnašati funkciju sjedišta vlastelinstva (niže i više vlastelinske uprave), crkvenih posjeda, županijsko središte i središte gorofovije.

Na rasprostranjenost obrambenih građevina na određenome području utječu brojni faktori, a kao najvažniji ističe se prometna povezanost područja (kopneni i riječni pravci) te gustoća naseljenosti. Nejednaka rasprostranjenost obrambenih građevina uočljiva je i na primjeru Vukovske županije. Veća koncentracija obrambenih građevina prisutna je na središnjem i istočnom dijelu županije, dok je na zapadnom dijelu županije koncentracija obrambenih građevina manja. Treba napomenuti da je Vukovska županija izrazito gusto naseljena, s velikim brojem naselja i posjeda, koji su također neravnomjerno raspoređeni. Veća koncentracija naselja prisutna je na središnjem i istočnom dijelu županije, dok je na zapadnom dijelu županije koncentracija naselja manja. Međutim, osim prometne povezanosti i gustoće naseljenosti, na rasprostranjenost obrambenih građevina utječu i drugi faktori, poput pograničnog položaja i osmanske prijetnje. Na područjima županije koja se nalaze uz ili u blizini granice Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva koncentracija obrambenih građevina je veća nego, primjerice, na zapadnom dijelu županije. Uz to, osmanska prijetnja koja se pojavila u kasnom srednjem vijeku utjecala je na gradnju i rasprostranjenost obrambenih građevina.

Proučavanje obrambenih građevina na određenome području daje jasniju sliku o strukturi obrambenog sustava, povezanosti sa urbanim naseljima te prometnoj povezanosti područja. Primarni cilj ovoga rada je, na temelju dostupne literature, prikazati obrambene građevine na prostoru Vukovske županije prema podacima o prisutnosti obrambenih građevina u izvorima, vlasničkom slijedu, funkciji, tipu, ubikaciji i izgledu obrambenih građevina. U radu se gore navedeni podatci analiziraju, te se na temelju dobivenih rezultata nastojalo iznijeti zaključke o tome u kojim se stoljećima u izvorima najčešće spominju obrambene građevine, zatim koji je bio najčešći termin u označavanju obrambenih građevina; koji tip obrambenih građevina prema prilagođenoj kategorizaciji je najčešći na prostoru Vukovske županije; kakav je odnos vlasništva po stoljećima te u kojoj se funkciji najčešće nalaze.

2. Dosadašnja istraživanja

Najranije nastojanje u hrvatskoj historiografiji da se donese cjeloviti pregled utvrda na području Vukovske županije je knjiga Josipa Bösendorfera „Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske baranjske, Vukovske i Srijemske“,¹ prvi puta objavljena 1910. godine. Bösendorfer u svojoj knjizi gotovo u cijelosti prenosi Csánkijev povijesnotopografski pregled „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában“.² U djelu je i karta „Donja Slavonija u srednjem vijeku“, koju je Bösendorfer kreirao prema karti Deszóa Csánkija. Na karti se, osim prikaza navedenih županija i naselja, mogu pronaći i srednjovjekovne utvrde, koje autor spominje u djelu. O svakoj županiji Bösendorfer daje i kratki opis županije, odnosno geografski smještaj, te pregled najznačajnijih plemićkih obitelji koje su djelovale na području županije. Njegovo djelo može se ocijeniti kao kvalitetan pregled obrambenih građevina, gradova i naselja na području navedenih županija jer o njima Bösendorfer bilježi tek nekoliko redaka i paragrafa, pa je za detaljniju analizu potrebno koristiti i druge izvore literature poput neobjavljenog rukopisa Pála Engela, gdje donosi podatke o toposima u Vukovskoj županiji, i njegove digitalne karte Ugarske s bazom podataka na kojoj su označena srednjovjekovna naselja i neke obrambene građevine Vukovske županije.³ Engelov rukopis ujedno je i najopsežniji povijesno-topografski pregled koji se bavi Vukovskom županijom te daje jasniju sliku o rasprostranjenosti obrambenih građevina na prostoru Vukovske županije te donosi najviše podataka o utverdama na prostoru županije s uputama na izvore, čime Engelov rukopis uvelike nadopunjuje djela Csánkija i Bösendorfera.

Među ranijim radovima ističe se i djelo Gjuro Szabo „Sredovječni gradovi u Slavoniji“,⁴ u kojemu autor donosi prikaz utvrda na području Požeške, Virovitičke i Srijemske županije. Djelo je prvi puta objavljeno 1920. godine te i danas slovi kao jedno od važnijih djela hrvatske kastelologije. Međutim, Szabo ne daje prikaz svake obrambene građevine, nego samo onih značajnijih, koje su se istaknule svojim položajem, funkcijom i političkim značajem. Ipak,

¹ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske baranjske, Vukovske i Srijemske* (Vinkovci: Slavenska naklada „Privlačica“, 1994).

² Desző Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Sv. 1-5. (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1890-1913).

³ Pál Engel, *Valkó vármegye* (rukopis, neobjavljeno); Pál Engel, *Magyarország a középkor végen: Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. /Hungary in the Late Middle Ages: Digital vector map and attaching database about the settlements and landowners of medieval Hungary*. Budapest: TÉRINFO Bt, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2001.

⁴ Gjuro Szabo, *Sredovječni gradovi u Slavoniji* (Vinkovci: Slavenska naklada „Privlačica“, 1994).

Szabo srednjovjekovne utvrde opisuje puno detaljnije od Bösendorfera, a od velike su važnosti i njegove bilješke sa terena o stanju utvrde.

U radu je u većoj mjeri korišteno i djelo Stjepana Pavičića „Vukovska župa u razvitku svog naselja od XIII. do XVIII. stoljeća“.⁵ Iako autor djela naglasak stavlja na naseljima, u njemu se mogu pronaći i podatci za obrambene građevine koje su postojale u naseljima ili neposredno uz naselja.

Od djela suvremene hrvatske historiografije u radu se ponajviše koriste radovi Danijela Jelaša, koji je u svojoj doktorskoj disertaciji „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“⁶ obradio urbanu mrežu naselja Vukovske županije, kategorizirajući ih prema Kubinyijevom sustavu kategorizacije centralnih mjesta. Iako se disertacija u načelu ne bavi obrambenim građevinama, u njoj se uvelike spominju gradovi i naselja koja su po svojoj funkciji (npr. sjedišta vlastelinstva) imale utvrdu. U disertaciji se također navode i mjesta kod kojih nema zabilješki o postojanju utvrde, no spominje se kaštelan što upućuje na postojanje određene obrambene građevine na tome području.⁷ Osim toga, korištena je i knjiga „Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku“ u kojoj se navode podatci o obrambenim građevinama unutar srednjovjekovnih gradova Vukovara, Iloka, Šarengrada i drugih.⁸ Sljedeći Jelašev rad korišten prilikom pisanja ovoga rada, a koji je uvelike vezan uz temu, je „Srednjovjekovne obrambene građevine na kartama iz 18. i 19. stoljeća u Državnom arhivu u Osijeku“,⁹ gdje se na temelju katastarskih i zemljišnih karata Beljskog, Valpovačkog i Vukovarskog vlastelinstva daje prikaz srednjovjekovnih obrambenih građevina. One su na kartama upisivane zbog svog vojno-strateškog značaja, ili su služile mjernicima kao stabilne trigonometrijske točke u prostoru. Kasnije se javlja i krajobrazni značaj određenoga područja. Doduše, prije 16. stoljeća ne postoje barem donekle pouzdani srednjovjekovni kartografski prikazi obrambenih građevina, stoga se podatci o obrambenim građevinama iznose na temelju ranonovovjekovnih kartografskih izvora. Najraniji kartografski izvori za proučavanje obrambenih građevina na području Vukovske

⁵ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940).

⁶ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“ (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2018), pristup ostvaren 25. V. 2022 <https://www.bib.irb.hr/927091>.

⁷ Autor se u radu uvelike koristi spomenutim istraživanjima Csánkija i Engela.

⁸ Danijel Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2020).

⁹ Danijel Jelaš, „Srednjovjekovne obrambene građevine na kartama iz 18. i 19. stoljeća u Državnom arhivu u Osijeku: Serija Beljskog, Valpovačkog i Vukovarskog vlastelinstva te zbirke zemljišnih karata Slavonije i Srijema“, *Scrinia Slavonica* 16 (2016): 35-62, pristup ostvaren 25 V. 2022 <https://hrcak.srce.hr/clanak/261003>.

županije datiraju u 16. stoljeće, a postoje i oni malo kasniji iz 18. te 19. stoljeća. Ove karte su relevantne za proučavanje obrambenih građevina jer sadrže ucrtane i ruševine srednjovjekovnih utvrda ili toponime koji ukazuju na njihov položaj.¹⁰ Upravo je ovaj rad i najbliži temi srednjovjekovnih obrambenih građevina na prostoru Vukovske županije.

Od drugih autora suvremene hrvatske historiografije prilikom pisanja rada korišteno je djelo Danijela Petkovića „Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja“,¹¹ u kojemu se može pronaći mnoštvo podataka o utvdama na području Starih Mikanovaca, Ivankova, Nijemaca i drugih naselja.

U radu je korišteno već spomenuto Horvatovo djelo „Burgologija“, koje obrađuje srednjovjekovne fortifikacije kontinentalne Hrvatske te predstavlja najrecentniju sintezu i interpretaciju obrambenih građevina za navedeno područje. Autor tematizira obrambene građevine i iznosi njihovu problematiku kako sa povijesnog, tako i sa arhitektonskog stajališta. Djelo proučava obrambene građevine unutar suvremenih granica Republike Hrvatske, stoga je srednjovjekovni kontekst i prikaz unutar srednjovjekovnog županijskog sustava izostao.¹²

Za pregled utvrda na krajnjem jugoistoku županije korišteno je djelo kustosa Muzeja Brodskog Posavlja, Josipa Lozuka „Srednjovjekovne utvrde Brodskog Posavlja“.¹³ U njemu autor nudi prikaz utvrda na temelju nekolicine povijesnih i kartografskih izvora te rezultata arheoloških istraživanja, ali i suvremeni izgled lokaliteta. Autor obrađuje specifično područje Brodskog Posavlja sa suvremenog stajališta, te se ne dotiče srednjovjekovne Vukovske županije kao jedne cjeline. Stoga su bilo kakvi pokušaji boljeg razumjevanja mreže srednjovjekovnih obrambenih građevina u djelu izostale.

Pri pisanju rada korišten je rad Zorislava Horvata „Iločke utvrde“, objavljen u zborniku „Iločki statut 1525. godine i iločko srednjovjekovlje“.¹⁴ Rad daje detaljan i opširan opis srednjovjekovnih obrambenih građevina u Iloku. Kako bi se zabilježilo stanje srednjovjekovnih utvrda u vrijeme osmanske vlaste, pri pisanju rada konzultiran je i „Putopis“ Evlije Čelebija,¹⁵ u kojemu se mogu pronaći detaljni prikazi značajnijih srednjovjekovnih obrambenih građevina.

¹⁰ Isto, 36-37.

¹¹ Danijel Petković, *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja* (Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci, 2006).

¹² Zorislav Horvat, *Burgologija* (Zagreb: UPI-2M PLUS d.o.o., Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet).

¹³ Josip Lozuk, *Srednjovjekovne utvrde Brodskog Posavlja* (Slavonski Brod: Muzej Brodskog Posavlja, 2015).

¹⁴ Zorislav Horvat, „Utvrde grada Iloka“, u *Iločki statut 1525. godine i iločko srednjovjekovlje. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*, ur. Tomislav Raukar (Zagreb-Osijek: HAZU, 2002).

¹⁵ Evlija Čelebi, *Putopis – odlomci o jugoslovenskim zemljama*, ur. Milosav Popadić (Sarajevo: IRO „Veselin Masleša“, 1979).

3. Vukovska županija

Srednjovjekovna Vukovska županija u izvorima se prvi puta navodi kao *comitatus de Walko* 1220. godine,¹⁶ iako se župan spominje potkraj 12. stoljeća.¹⁷ Županija je obuhvaćala dijelove današnje Brodsko-posavske i Osječko-baranjske županije, cijelu Vukovarsko-srijemsku županiju, te dijelove općina Šid i Srijemska Mitrovica u Republici Srbiji.¹⁸ Naziv Vukovska dobila je prema sjedištu županije, vukovskoj utvrdi.¹⁹ Površinski je zauzimala dvostruko veću površinu nego današnja Vukovarsko-srijemska županija.²⁰

Najnaseljeniji dio županije bio je podravsko-dunavski kraj. Razlog tomu nalazi se u prometnoj važnosti toga kraja, jer je kroz njega još od vremena antike prolazio važni magistralni pravac, a i sam Dunav je bio važan plovni put. Uz to, geografske odrednice obala Drave i Dunava bile su pogodne za stvaranje naselja. Veći broj naselja prisutan je i u središnjem dijelu županije, odnosno Povučju i Pobosuću. Najrjeđe naseljen bio je posavski dio zbog poplavnog pojasa Save i Spačvanske šume.²¹ O demografskoj slici županije teško je govoriti, jer su podatci manjkavi. Jelaš prenosi procjenu Andrása Kubinyija od 70 do 80 000 stanovnika. Stanovništvo se rasprostiralo u 1227 mjesta, gradova, trgovišta, sela i pustoselina, koliko ih je pobrojao Engel.²² Bösendorfer bilježi 33 utvrde na području županije,²³ no to se može pripisati manjku podataka kojima su tadašnji povjesničari raspolagali. Petković navodi da je u razdoblju od 13. do 16. stoljeća na području Vukovske županije zabilježeno postojanje oko 40 utvrda.²⁴ Spomenuti podatci svjedoče o dobroj razvijenosti Vukovske županije, a u njoj su se smjestili i značajni gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava, poput Iloka, koji su dobro pokriveni historiografskim istraživanjima.

Osim Vukovara, važnija naselja sa utverdama bila su: Borovo, Cerna, Čepin, Đakovo, Erdut, Gorjani, Ilok, Ivankovo, Morović, Nevna, Osijek, i Šaregrad. U smislu crkvene organizacije, glavnina županije pripadala je Pečuškoj biskupiji.²⁵ Na području Vukovske županije ističe se

¹⁶ „Vukovska županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža pristup ostvaren 24. V. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65663>.

¹⁷ Jelaš, *Gradovi*, 79.

¹⁸ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 12.

¹⁹ Bösendorfer, *Crtice*, 157.

²⁰ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 12.

²¹ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 9-14.

²² Isto.

²³ Bösendorfer, *Crtice*, 169.

²⁴ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 13.

²⁵ „Vukovska županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža pristup ostvaren 31. VII. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65663>

nekoliko značajnih plemićkih obitelji: Gorjanski, Korođski, Alšani, Morovički i Iločki.²⁶ Svaka od navedenih obitelji pridjevak je dobila prema svome središnjem posjedu vlastelinstva, a članovi obitelji obnašali su značajne funkcije u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Uz to, obitelji se navode kao graditelji utvrda koje su ujedno bile njihove rezidencije ili upravna sjedišta posjeda.

Županija prestaje postojati u prvoj polovici 16. stoljeća, odnosno u vrijeme osmanske vlasti, a njeno područje razdijeljeno je između Požeškog i Srijemskog sandžaka. Nakon obnove županijskog sustava u Slavoniji 1745., za razliku od Virovitičke, Požeške i Srijemske županije, čija su imena preuzeta od srednjovjekovnih županija, nije osnovana županija pod imenom Vukovska, nego je njezin nekadašnji teritorij potpao većinom pod Virovitičku i Srijemsku županiju.²⁷

²⁶ Bösendorfer, *Crtice*, 158-159.

²⁷ „Vukovska županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža pristup ostvaren 24. V. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65663>

4. Pitanje terminologije i tipologije

Obrambene građevine se u izvorima javljaju pod različitim terminima. Iako se najčešće utvrde označavaju kao *castrum* ili *castellum*, mogu se pronaći i pojmovi poput *vallum* (lat. bedem, opkop, nasip), *munitio* (lat. utvrđen, zaklonjen) i *muros* (lat. pl. zid, nasip, bedem).²⁸ Međutim, prilikom tumačenja terminoloških naziva treba biti na oprezu, jer *vallum* i *munitio* se prije svega odnose na bedeme, a ne na utvrdu. Uz to, treba imati na umu da se ne radi o istoznačnim terminima. Neke utvrde se u izvorima ni ne navode, no o postojanju utvrde doznaje se preko Vukovarskih povlastica iz 1231. godine, u kojima se kaštelan javlja kao *ianitor castris*, odnosno upravitelj utvrde.²⁹ Ponekad je moguće za istu utvrdu pronaći različite nazive. Takav je slučaj primjerice sa Gorjanima, gdje se u izvoru iz 1508. godine navodi: *Gara intra et extra vallum seu munitioem eiusdem oppidi*.³⁰ Upravo ova raznolika terminološka upotreba pojmova za označavanje obrambenih građevina često povjesničare i istraživače može dovesti u nedoumicu prilikom prevođenja naziva na hrvatski jezik i odabira terminologije u stručnim radovima. Josip Bösendorfer u svojim „Crticama“ skloniji je korištenju pojma „kaštel“ prilikom označavanja utvrda, odnosno doslovno prevedenog latinskoga naziva *castellum*, ali isto tako i talijanskoga naziva *castello*.³¹ S druge strane, Gjuro Szabo skloniji je korištenju arhaičnog pojma „grad“,³² dok Horvat u „Burgologiji“ koristi germanizam „burg“.³³ Međutim, „Pojmovnik utvrdnog graditeljstva“ autorice Martine Matijaško upućuje na oprez i izvornu upotrebu latinskih pojmova. Naime, u njemu se navodi da je pojam *castrum* karakterističan za vojne fortifikacije (logore i tabore) u razdoblju antike, te ne preporučuje upotrebu toga pojma za obrambene građevine kasnijih povijesnih razdoblja, iako se u izvorima zadržao naziv *castrum*. Uz to, definirajući pojam „kaštel“, „Pojmovnik“ razlikuje dvije kategorije kaštela; „romanički“ i „renesansni“. „Romanički kaštel“ karakterističan je za razdoblje ranog srednjeg vijeka, a građen je po uzoru na antičke utvrde. „Renesansni kaštel“ ima funkciju utvrđene rezidencije, a gradi se od kraja 15. stoljeća. Ono što treba napomenuti je da „Pojmovnik“ u definiranju pojma kaštel koristi pojam utvrda.³⁴ Upravo se pojam „utvrda“ u suvremenoj historiografiji puno češće

²⁸ Ivan Bekavac Basić, Jozo Marević, Franjo Mederal, *Latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski školski rječnik s kratkom gramatikom* (Zagreb: Školska knjiga, 2005), s.v. „vallum“, s.v. „munitio“, s.v. „muros“.

²⁹ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 221-222.

³⁰ Engel, „Valkóvármegye“, s. v. „Gara“.

³¹ Bösendorfer u djelu *Crtice iz slavonske povijesti... sve obrambene građevine naziva kaštelima*.

³² Szabo, *Sredovječni gradovi*.

³³ Horvat, *Burgologija*.

³⁴ Martina Matijaško, „Pojmovnik utvrdnog graditeljstva“, (Zagreb: Bulwark of Europe - Digitizing the Habsburg-Ottoman Frontier, 2022), *Vojnakrajina.ffzg.unizg.hr*, pristup ostvaren 25. V. 2022 <https://vojnakrajina.ffzg.unizg.hr/pojmovnik-utvrdnog-graditeljstva/> s.v. „castrum“, s.v. „kaštel, renesansni“, s.v. „kaštel, romanički“.

koristi za označavanje obrambenih građevina. „Pojmovnik“ utvrdu definira kao trajnu građevinu sagrađenu na strateškom i teže pristupačnom položaju.³⁵ Uzevši u obzir definicije i preporuke o korištenju pojmova koje donosi „Pojmovnik“, u radu se obrambene građevine nazivaju utverdama i kaštelima. Pojmovi utvrdnog graditeljstva koji su korišteni u radu, a koji su vezani uz obrambene građevine na prostoru Vukovske županije, mogu se pronaći u tablici u prilogu (Prilog 1).

Osnovni elementi utvrđenja mogu se podijeliti na zidane (zidine s kulama, barbakanima, ulazima...), drvene (palisade, galerije, mostovi, stubišta, pokretne zapreke...), zemljane (jarci, nasipi, putevi...) te vodene (opkopi ispunjeni vodom te položaj utvrde uz vodu). Uobičajeni materijal za gradnju utvrde bio je kamen, a zatim opeka i drvo. Uporaba materijala ovisila je o njegovoj dostupnosti i podneblju u kojemu se utvrda gradi, pa se tako u kontinentalnom dijelu Hrvatske više koriste drvo i opeka.³⁶

Horvat u djelu „Burgologija“ pažnju posvećuje i utvrđenim naseljima, samostanima, rezidencijama, arsenalima, vojnim utverdama i mostovima. Navodi kako svi dijele jednake elemente utvrđivanja kao i utvrde, no da su osnovne razlike tip, namjena, veličina i položaj.³⁷

Tipološki, Horvat³⁸ obrambene građevine, odnosno utvrde, dijeli prema vrsti terena na:

1. gorske utvrde – nekoliko različitih položaja s obzirom na odlike terena (izduljeni položaj, položaj na kamenim vrhovima, kružni položaj, položaj s barbakanom, utvrde s podgrađem),
2. ravničarske utvrde – različiti položaji prema tlocrtima (kružni i kvadratni tlocrt te dvojni položaj s odvojenim podgrađem)
3. vodene utvrde – prema položaju na utvrde na rijeci ili uz rijeku, u močvari te mostobrani
4. utvrde povezane s naseljem (citadele).

Uzevši u obzir geografski smještaj, ali i konfiguraciju terena Vukovske županije, u njoj su ponajviše prisutne ravničarske te vodene utvrde, dok su manje zastupljene gorske utvrde i citadele. Međutim, u nastojanju da se Horvatova kategorizacija primijeni dosljedno na obrambene građevine Vukovske županije dolazi do određenih poteškoća. Naime, izgled i točan položaj pojedinih utvrda nije moguće sasvim sigurno odrediti, pa je samim time nedovoljno

³⁵ Isto, s.v. „utvrda“.

³⁶ Horvat, *Burgologija*, 13-19.

³⁷ Isto, 13.

³⁸ Isto, 41.

jasno kojoj bi kategoriji onda mogla pripadati. Stoga se u ovome radu predlaže drugačija kategorizacija obrambenih građevina; na gorske utvrde, nizinske utvrde (budući da vodene utvrde načelno možemo smatrati potkategorijom nizinskih utvrda), kašteli u naseljima (kategorija koja je dodana, budući da se takve obrambene građevine javljaju u posebnim okolnostima u 15. stoljeću, najčešće kao urbane rezidencije vlastelina, i kao takve imaju zasebne funkcije), te posljednju kategoriju utvrđeni biskupijski ili vlastelinski kompleks, odnosno citadele.

Treba napomenuti različit nastanak utvrda. Primjerice, neke utvrde nastale su prije naselja, pa se s vremenom u podnožju utvrde formiralo podgrađe. Takav je slučaj sa kraljevskim utverdama (npr. Vukovo). S druge strane, utvrde koje se u izvorima prvi puta spominju tek u 15. ili početkom 16. stoljeća u pravilu su bile manje te su nastajale uz već postojeće naselje. Česta je praksa da si plemići, prema posjedu i utvrdi koja im je bila sjedište, uzmu i pridjevak. Takav je slučaj primjerice sa Kórógyvárom, koji je bio sjedište plemićke obitelji Korodskih koji su prema posjedu i dobili ime.³⁹ Isti je slučaj i sa Gorjanima, Alšanom, Morovićem i drugim utverdama na strateški važnim položajima.⁴⁰

Obrambene građevine razlikuju se i po vlasništvu. Prve utvrde koje se spominju u razvijenom srednjem vijeku najčešće su bile kraljevske, dok je podataka o plemićkim utverdama⁴¹ manje. Najčešće se uz kraljevske utvrde veže i naselje u podgrađu, kojemu kralj dodjeljuje određene povlastice. U kasnom srednjem vijeku dolazi do sve veće pojave plemićkih utvrda, odnosno nekadašnje kraljevske utvrde darovnicama prelaze u vlasništvo plemića ili ih podižu sami plemići. Uz to, javlja se i veći broj utvrda unutar samih naselja. Utvrda Vukovo je sve do 15. stoljeća bila sjedište županije i u njoj su se održavale županijske skupštine, a tada se županijske skupštine sele u manja mjesta u široj okolici Vukova te u Gorjane.⁴²

Prema funkciji, obrambene građevine mogu biti sjedište niže vlastelinske uprave, sjedište veće posjedovne cjeline ili rezidencija plemićke obitelji. U Vukovskoj županiji najviše je obrambenih građevina u funkciji sjedišta niže vlastelinske uprave, potom slijedi funkcija sjedišta većeg kompleksa veleposjeda te na kraju rezidencije plemićkih obitelji.

³⁹ Ive Mažuran, *Srednjovjekovni i turski Osijek* (Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gradsko poglavarstvo Osijek, Školska knjiga Zagreb, 1994), 53.

⁴⁰ Bösendorfer, *Crtice*, 158.

⁴¹ Poticaj plemićima za gradnju utvrda bila je provala Tatara, pojedini su velikaši potkraj 13. i u prvoj polovici 14. stoljeća u svom posjedu imali znatan broj utvrda što je bio odraz njihove ekonomske, ali i političke moći.

⁴² Jelaš, *Gradovi*, 83.

5. Obrambene građevine zabilježene u pisanim vrelima

Ovaj rad, pretežito temeljem dostupne literature, nastoji prikazati obrambene građevine na području Vukovske županije, kojih je u razdoblju od 13. do početka 16. stoljeća zabilježeno oko 40. Uzevši u obzir veliki broj obrambenih građevina u radu se one obrađuju abecednim redoslijedom. Kako bi se što jasnije moglo pristupiti istraživanju obrambenih građevina, u radu se daje prikaz istraženosti teme na temelju korištene literature i izvora, ali i neizostavan terminološki i tipološki prikaz srednjovjekovnih obrambenih građevina. Nakon toga slijedi kratki prikaz povijesti Vukovske županije, kako bi se naglasila važnost i veličina ove srednjovjekovne županije. Jedno poglavlje rada posvećeno je i obrambenim građevinama o kojima su podaci poznati samo iz arheoloških nalaza. Posljednje poglavlje rada bavi se dvijema utvrđenim crkvama na području Vukovske županije: crkvom Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu i crkvom sv. Bartola u Novim Mikanovcima.

5.1. Alšan

Alšan se nalazio na prostoru današnjih Posavskih Podgajaca nedaleko Gunje, uz potocić Ozrica, a sam položaj utvrde je na ledini Mašanj između Gunje i Save.⁴³ Utvrda se u izvorima prvi puta spominje 1464. godine kao *castellum Alsan*, što je i jedini izravni spomen navedene utvrde u predosmanskim izvorima.⁴⁴

Vlasnici Alšana od 1376. do 1437. godine bili su plemići Alšanski, koji su prema posjedu dobili navedeni pridjevak. Pretpostavlja se da su Alšanski bili i graditelji utvrde. Morovički su bili vlasnici alšanske utvrde do 1476. godine, kada prelazi u vlasništvo kralja Matije Korvina. Godine 1490. Magdalena Morovička imala je pravo na utvrdu i vlastelinstvo.⁴⁵ Uzevši u obzir da su plemići Alšanski prema posjedu preuzeli pridjevak, te da su oni bili i vjerojatni graditelji utvrde, može se pretpostaviti da je u vrijeme Alšanskih utvrda imala funkciju rezidencije plemićke obitelji. Podataka koji bi upućivali na funkciju utvrde u vrijeme kada su vlasnici bili Morovički nema, stoga se ne može sasvim sigurno reći koju je funkciju utvrda tada imala, no može se pretpostaviti da je utvrda u vrijeme Morovičkih bila sjedište niže vlastelinske uprave.

Uzevši u obzir smještaj utvrde na močvarnome tlu uz potocić između dviju rijeka, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, alšansku utvrdu može se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

⁴³ Bösendorfer, *Crtice*, 161.

⁴⁴ Engel, *Valkó vármegye*, s. v. „Alsán“.

⁴⁵ Isto.

5.2. Atya (Šarengrad)

Utvrda Šarengrad je pozicionirana na uzvisini na Dunavu, a okružena je dubokim opkopom. Strana utvrde koja se proteže uz Dunav nije sačuvana, jer se odronila u rijeku. Očuvana je ulazna branič-kula, građena tijekom 15. stoljeća od opeke. Ispred kule bio je izgrađen prostor s „vučjom jamom“ i pokretnim mostom. Osim ulaznog prostora očuvan je i prvi kat kule, dok drugi kat nije očuvan.⁴⁶ Zbog svoje pozicije, utvrda ima nepravilni oblik poligonalnog tlocrta.⁴⁷ Lokalitet šarengradske utvrde ucrtan je na četiri zemljišne karte Šarengrada. Najdetaljnija je karta iz 1785. godine na kojoj je ucrtan kružni oblik povišenog tlocrta šarengradske dvorca. Osim toga, na karti su vidljivi i tlocrti bedema te branič-kule. Na karti iz 1839. godine, te na nedatiranoj karti iz prve polovice 19. stoljeća vidljiva je planimetrija lokaliteta utvrde te pojedini dijelovi utvrde. Kružno uzvišenje s branič-kulom vidljivo je na nedatiranom i nedovršenom planu iz prve polovice 19. stoljeća.⁴⁸

Utvrda Atya, odnosno šarengradska utvrda, u izvorima se prvi puta spominje posredno. Naime, godine 1300. u izvorima se spominje kaštelan utvrde.⁴⁹ Prema navedenom podatku izgradnju šarengradske utvrde može se smjestiti u 13. stoljeće.⁵⁰ O utvrdu se iz izvora ponovno doznaje tek početkom 15. stoljeća, odnosno 1414. godine, kada se spominju kaštelani utvrde. Potom se utvrda kao *castellum* spominje jedanaest puta od 1465. do 1506. godine. Kaštelan utvrde spominje se još samo 1482. godine.⁵¹

Kao prvi poznati vlasnik Šarengrada spominje se vukovski i hlohovečki župan Enard Zsámboki. Međutim, zbog sudjelovanja u dinastičkim sukobima kralj Žigmund mu je oduzeo posjed te ga dodijelio Ivanu Morovićkom. U rukama Morovićkih Šarengrad se nalazi sve do 1476. godine, a tada prelazi u vlasništvo kralja Matije Korvina.⁵² Od godine 1481. do 1503. u vlasništvu je plemićke obitelji Geréb, a potom je vlasnik Šarengrada Emerik Perényi.⁵³

Nema podataka da su vlastelini doista boravili na šarengradskom posjedu, no ondje je bilo sjedište podunavskog vlastelinstva Morovićkih. Prema tome, može se zaključiti da je utvrda po

⁴⁶ Horvat, *Burgologija*, 82-124.

⁴⁷ Branko Nodilo, „Obrambene građevine uz obalu Dunava“, *Gradjevinar* 57 (2009): 717-725, pristup ostvaren 17. VI. 2022 <http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-57-2005-09-07.pdf> 721-722.

⁴⁸ Jelaš, „Srednjovjekovne obrambene građevine“, 50.

⁴⁹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Atya“.

⁵⁰ Jelaš, *Gradovi*, 78.

⁵¹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Atya“.

⁵² Jelaš, *Gradovi*, 78.

⁵³ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Atya“.

svojoj funkciji bila sjedište veće posjedovne cjeline.⁵⁴ U prvim desetljećima osmanske vladavine utvrda je napuštena.⁵⁵

Uzevši u obzir smještaj na uzvisini nad Dunavom te nepravilni, poligonalni tlocrt utvrde, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, šaregradsku utvrdu može se svrstati u kategoriju gorskih utvrda.

5.3. Beletinci

Engel kod Beletinaca bilježi da Iločkima 1443. i 1446. godine pripadaju prihodi od skele preko Bosuta, što bi moglo upućivati na položaj utvrde na važnom riječnom prijelazu. Beletinci su se 1570. godine nalazili u nahiji Morović zajedno sa Otokom, Blaževcima i Neradovcima,⁵⁶ te ih Engel na digitalnoj karti Ugarske s bazom podataka na kojoj su označena srednjovjekovna naselja i obrambene građevine Vukovske županije smješta jugoistočno od Morovića te sjeveroistočno od Blaževaca.⁵⁷

Utvrda Beletinci se u izvorima spominje prvi puta 1445. kao *castellum Beletincz*. Potom se pod istim nazivom spominje deset puta do 1525. godine.⁵⁸ Nema zapisanih podataka o kaštelanu utvrde. Vlasnici Beletinaca od 1445. godine bili su plemići Hedervary.⁵⁹ Godine 1465. godine Beletinci dolaze u posjed Iločkih, u čijemu će vlasništvu biti do 1524. godine.⁶⁰ Podataka koji bi rasvijetlili funkciju utvrde nema, stoga se ne može sa sigurnošću tvrditi koju je funkciju utvrda Beletinci imala u srednjovjekovnom razdoblju. Međutim, Bösendorfer u „Crticama“⁶¹ navodi niz naselja koja pripadaju beletinečkoj utvrdi i posjedu, stoga se može pretpostaviti da je utvrda Beletinci imala funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline.

Kategorizaciju utvrde Beletinci otežava činjenica da je njena ubikacija nepoznata. Uzevši u obzir navedene pripadajuće prihode od skele moguće je da je utvrda bila uz obalu rijeke, no to i ne mora biti tako. Stoga se ovu utvrdu, prema prilagođenoj kategorizaciji, može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

⁵⁴ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 206-208.

⁵⁵ Jelaš, „Srednjovjekovne obrambene građevine“, 50.

⁵⁶ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Beletinc“.

⁵⁷ Engel, *Magyarország a középkor végén*, m. „Beletinc“.

⁵⁸ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Beletinc“.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Bösendorfer, *Crtice*, 162.

⁶¹ Isto.

5.4. Berkasovo

Utvrda Berkasovo smještena je na umjetno napravljenoj uzvisini u istoimenom naselju. Takav strateški smještaj utvrde omogućuje nadzor okolnoga područja te poboljšava obrambene sposobnosti. Do danas su od utvrde ostali sačuvani opkopi te zemljani nasipi.⁶²

Utvrda Berkasovo spominje se u izvorima 1482. godine kao *castrum Berekzo*. Utvrda se u izvorima spominje i početkom 16. stoljeća. Kaštelani utvrde spominju se tri puta od 1503. do 1515. godine.⁶³

Vlasnik Berkasova od 1482. do 1515. godine bio je srpski despot Vuk Branković. Iako se utvrda Berkasovo spominje tek u vrijeme kada dolazi u posjed Vuka Brankovića, vjerojatno je postojala i ranije.⁶⁴ Godine 1503. utvrda Berkasovo graničila je sa vlastelinstvom Szentlőrinc.⁶⁵ Uzevši u obzir navedeni granični položaj utvrde Berkasovo, može se pretpostaviti da je utvrda imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Iako je utvrda Berkasovo smještena na uzvisini, nju se ne može svrstati u kategoriju gorskih utvrda. Naime, radi se o umjetno kreiranoj uzvisini u naselju koje se nalazi u nizinskom području. Prema tome, utvrdu Berkasovo može se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.5. Borovo

Kaštel Borovo u izvorima se prvi puta spominje 1481. godine unutar trgovišta (*simulcum castello in eodem opido erecto*). Potom se kaštel u izvorima spominje šest puta od 1491. do 1525. godine kao *castellum*, a 1525. godine kao *castrum*. Kaštelani utvrde Borovo u izvorima se spominju dva puta od 1497. do 1499. godine.⁶⁶

Godine 1438. vlasnik polovice posjeda bio je Ladislav Gorjanski,⁶⁷ dok je druga polovica bila u vlasništvu udovice palatina Nikole II. Gorjanskog, Margarete, odnosno njenom mužu Matku Talovcu. Godine 1446. cjelokupni posjed Borovo nalazi se u vlasništvu palatinske grane Gorjanskih. Godine 1481. Borovo prelazi u vlasništvo Nikole Bánffyja i njegova brata Jakova. Kolesarić navodi da je kaštel Borovo bio sjedište jedne posjedovne cjeline koja se sastojala od

⁶² „Castrum Berekso – Berkasovo“, *Turistička organizacija opštine Šid*. Pristup ostvaren 21. VIII. 2022. https://www.tourismsid.rs/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=105&Itemid=177

⁶³ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Berekso“.

⁶⁴ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 85-86.

⁶⁵ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Berekso“.

⁶⁶ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Boró“.

⁶⁷ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 88-89.

dva dijela, mikolskog i borovskog posjeda.⁶⁸ Stoga se može pretpostaviti da je kaštel Borovo imao funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline.

Sudeći prema ranije navedenom izvoru iz 1481. godine (*simulcum castello in eodem opido erecto*), koji govori da je kaštel nastao unutar trgovišta, kaštel Borovo može se, prema prilagođenoj kategorizaciji, svrstati u kategoriju kaštela u naseljima.

5.6. Cerna

Cerna je smještena u nizinskom području uz rijeku Biđ i Beravu. Utvrda Cerna se prvi puta u izvorima spominje 1244. godine kao *terra castrensis nomine Cerna*. U istome se obliku spominje i 1375. godine. Potom se utvrda u izvorima spominje deset puta od 1408. do 1509. godine, 1408. kao *castrum*, a potom kao *castellum*.⁶⁹ U izvorima nema podataka o kaštelanima utvrde.

Godine 1244. Cerna se navodi kao posjed bosanskog biskupa, zajedno sa utvrdom.⁷⁰ Godine 1408. posjed i utvrda prelaze u vlasništvo plemićke obitelji Gorjanski. U vlasništvu Gorjanskih posjed i utvrda Cerna bili su do 1432. godine, a od 1455. do 1507. godine u vlasništvu je plemićke obitelji Bánffy.⁷¹ S obzirom da je Cerna bila posjed bosanskoga biskupa, koji je svoje sjedište imao u Đakovu, može se pretpostaviti da je utvrda imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Iako do danas nisu sačuvani podatci o izgledu utvrde Cerna, prema položaju naselja na nizinskome području na ušću riječice Biđ u Bosut utvrdu se može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.7. Čakovci

Najvjerojatniji položaj utvrde Čakovci je kod jezera Berava na povišenom mjestu jugozapadno od sela. Lokalitet je danas obrastao šumom. Iz fonda Vukovarsku vlastelinstvo postoje tri zemljišne karte na kojima je posebno istaknut spomenuti položaj. Na karti iz 1786. godine

⁶⁸ Petra Kolesarić, „Povijesno-topografski pregled posjeda Borovo i Mikola u kasnom srednjem vijeku“ (diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2020). Pristup ostvaren 22. VIII. 2022 <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A5649>, 12.

⁶⁹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Cerna“.

⁷⁰ „Cerna“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, pristup ostvaren 25. V. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11289>.

⁷¹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Cerna“.

naznačena je lokacija starih nasipa, dok se na drugim dvjema razaznaje konfiguracija terena na lokalitetu, iz čega se mogu razaznati opkopi ili nasipi pravilnog oblika.⁷²

Utvrda Čakovci se prvi, a ujedno i posljednji puta u predosmanskim izvorima spominje 1516. godine kao *castellum Chaak*.⁷³ Utvrda je podignuta neposredno uz istoimeno naselje, a vjerojatno se radilo o fortifikaciji lokalnog značaja, kojoj se gubi svaki trag po dolasku Osmanlija.⁷⁴

Godine 1503. vlasnik Čakovaca bio je Juraj Kragulj. U dokumentu iz 1516. godine spominje se podjela vlasništva utvrde između Eleka Csáka i Jurja Kragulja.⁷⁵ Uzevši u obzir ranije iznesenu pretpostavku da se vjerojatno radi o fortifikaciji lokalnoga značaja, može se pretpostaviti da je utvrda Čakovci imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Uzevši u obzir ranije navedenu pretpostavku o položaju utvrde Čakovci na umjetno povišenom terenu na obali jezera, utvrdu Čakovci može se, prema prilagođenoj kategorizaciji, svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.8. Đakovo

Karač navodi da je *Castrum episcopalis Diaco* građen postupno, počevši od 13. stoljeća, odnosno od 1252. godine kada se spominje biskupska rezidencija. Uz to, navodi da je u ovoj prvi fazi rezidencija vjerojatno građena od drveta. Zidana utvrda najvjerojatnije je dovršena 1380. godine. Sloj koji je i danas vidljiv, a kojega je uočio i Szabo, potječe iz naknadne pregradnje u drugoj polovici 15. stoljeća. Sjeverni zid zajedno sa dvije kule srušen je 1868. godine, kako bi se omogućila izgradnja katedrale, dok je srednjovjekovna romaničko-gotička katedrala porušena 1880. godine. Godine 1702. oko *castruma* se spominje opkop, a sam izgled *castruma* dokumentiran je na prikazu poslijeosmanskog Đakova iz 1697. godine.⁷⁶

Arheološka istraživanja na položaju biskupskoga dvora provedena su 1992. godine. Sondiranjem lokaliteta utvrđen je niz slojeva različitog vremena nastanka. Istraživanje je utvrdilo da je katedrala i biskupski dvor izgrađen na ostatcima srednjovjekovne katedrale i biskupskoga dvora. Utvrđene su četiri faze izgradnje. Arheološka istraživanja provedena 2011.

⁷² Jelaš, „Srednjovjekovne obrambene građevine“, 46.

⁷³ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Csák“.

⁷⁴ Jelaš, „Srednjovjekovne obrambene građevine“, 46.

⁷⁵ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Csák“.

⁷⁶ Zlatko Karač, „Srednjovjekovne utvrde, gradine i gradišta na području Đakovštine - Rekognosciranje i topografija lokaliteta“, *Obavijesti - Hrvatsko arheološko društvo* 23 (1991): 31-34, pristup ostvaren 26. V. 2022 <https://www.bib.irb.hr/306491> 8-9.

godine na središnjem đakovačkom trgu ustanovila su postojanje opkopa kojim je bio okružen biskupski dvor te trgovište.⁷⁷

Evlija Čelebi u svome djelu *Putopisi* bilježi da je utvrda sazidan u planinskom kraju u obliku peterokuta. Građen je od opeke, a ograđen nabijenim drvenim palisadama te je obzidan obrambenim zidom. Navodi da utvrda ima jedna vrata, te da mu je opkop nepristupačan. Zaključuje da se prije radilo o tvrdom bedemu, koji je pod ratnim osvajanjima razrušen i oslabljen. Čelebi dalje spominje Ibrahim-pašin dvor, odnosno saraj, kao pravu tvrđavu.⁷⁸

Danas je sačuvan dio zida građen opekrom čija je dužina 40 metara, visina 10 metara, dok je širina zida 120 centimetara. Na spomenutom kruništu sačuvani su prsobrani te dvostruki sustav skrivenih strijelnica za ravni i kosi hitac. Osim toga, ostali su i drveni ostatci oslonca ophodne galerije koja se protezala s unutarnje strane zida.⁷⁹

Utvrda Đakovo se u izvorima prvi, a ujedno i posljednji puta u predosmanskim izvorima, spominje 1247. godine kao *castrum episcopalis Diaco*.⁸⁰ Godine 1491. u izvorima se spominje veliki kaštelan đakovačke utvrde.⁸¹

Kao vlasnici Đakova od 1244. godine, pa kroz skoro čitavi srednji vijek, navode se bosanski biskupi. U vlasničkom slijedu nejasan je period od pogibije biskupa Jurja II. od Paline u Mohačkoj bitci, pa sve do 1536. godine, kada Đakovo pada pod osmansku vlast. Mažuran tvrdi da Đakovo nakon tog događaja više nije biskupijski posjed. To temelji na činjenici da se Đakovo više puta dovodi u vezu s Franjom Kapolnayem.⁸² Iza 1526. godine, prema Gašićevom popisu biskupa, kao nositelj naslovne biskupske časti navode se Lazar 1528. godine te Bernard Gentilis 1533. godine.⁸³ U jeku osmanske ekspanzije biskupska stolica mogla je biti upražnjena zbog sigurnosnih razloga, a utvrđeni biskupski kompleks služiti isključivo u obrambene svrhe.⁸⁴ Utvrda Đakovo je imala funkciju biskupskoga sjedišta te sjedišta veće posjedovne cjeline.

⁷⁷ Jelena Boras, *In villa que vocatur Diaco* (Đakovo: Muzej Đakovštine, 2018), pristup ostvaren 23. VIII. 2022. <https://muzej-djakovstine.hr/wp-content/uploads/2018/12/IN-VILLA-QUE-VOCATUR-DIACO.pdf> 14-20.

⁷⁸ Čelebi, *Putopis*, 240.

⁷⁹ Karač, „Srednjovjekovne utvrde, gradine i gradišta“, 8-9.

⁸⁰ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Diakó“.

⁸¹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Diakó“.

⁸² Jelaš, „Rekonstrukcija“, 103-104.

⁸³ Emerik Gašić, *Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske : načinjen iz povijesnih izvora s pridodanim životopisima*, prir. i prev. Stjepan Sršan (Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2000.), 17.

⁸⁴ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 103-104.

Prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, kao i ranije iznesenim podacima o provedenim arheološkim istraživanjima te vidljivim ostacima, utvrdu Đakovo može se svrstati u kategoriju utvrđenog biskupijskog kompleksa, odnosno citadela.

5.9. Erdut

Kaštel Erdut smješten je na desnoj obali Dunava, na prirodnoj uzvisini. Nodilo navodi da je kaštel imao brojne velike topničke otvore i strijelnice. Iznosi pretpostavku o postojanju širokih otvora za topove na branič-kuli, a na donjem dijelu ugrađene puškarnice. Osim obrambene funkcije, kaštel je imao i stambenu funkciju, na što upućuje široko kameno stubište te ostatci kamina i fresaka u kapelici na drugom katu kule.⁸⁵

Kaštel Erdut u izvorima se spominje samo 1472. godine kao *castellum Erdeed*, dok se kaštelani u izvorima spominju ranije, 1403. godine, a potom 1472. i 1480. godine.⁸⁶ Kaštelan utvrde u izvorima se spominje tri puta tijekom 15. stoljeća.

Erdut se od 1389. do 1517. godine nalazio u vlasništvu titelskog prepošta, koji je ujedno i graditelj utvrde krajem 14. ili početkom 15. stoljeća.⁸⁷ Kaštel je građen na uzvisini iznad Dunava kako bi mogao nadzirati i štititi naselje u podgrađu te riječni prijelaz i dunavski plovni put.⁸⁸ Vjerojatno je imao funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline. Na takav zaključak upućuju navodi iz 1403. godine o izdavanju potvrde sa pečatom „*Sigilum de Erdeud*“ od strane službenika vlastelinstva te šest porotnika, ali i spomen dvorskog sudca iz 1480. godine. Osim toga, iste 1480. godine u izvorima se spominje niz naselja koja pripadaju erdutskom vlastelinstvu, odnosno kaštelu Erdut.⁸⁹ Uzevši u obzir ranije opisani izgled kaštela, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina erdutsku utvrdu može se svrstati u kategoriju gorskih utvrda.

5.10. Garčin

Lozok navodi da je utvrda Garčin ovalnog oblika, a da su obrambeni bedemi vjerojatno bili zemljani s drvenim palisadama i opkopima. Arheološkim istraživanjima na lokaciji utvrde pronađeni su ostatci opeka, kućnog ljeva i građevinskog kamena, pa se pretpostavlja da su bedemi i kule (čije postojanje nije sigurno utvrđeno) bili dograđivani čvršćim materijalima.⁹⁰

⁸⁵ Nodilo, „Obrambene građevine“, 718.

⁸⁶ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Erdöd“.

⁸⁷ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Erdöd“.

⁸⁸ Nodilo, „Obrambene građevine“, 718.

⁸⁹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Erdöd“.

⁹⁰ Lozok, *Srednjovjekovne utvrde*, 35.

Utvrda Garčin u izvorima se prvi puta spominje 1474./1475. godine kao *castellum Garchyn*. Iste godine u izvorima se spominje i veliki kaštelan utvrde. Utvrda i kaštelan u predosmanskim izvorima se spominju još samo 1516. godine.⁹¹ Posjed Garčin je zajedno sa utvrdom od 1474. do 1516. godine pripadao Bosanskoj biskupiji.⁹² Uzevši u obzir da je sjedište Bosanske biskupije bilo u utvrđenom biskupijskom kompleksu u Đakovu, može se pretpostaviti da je utvrda Garčin imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Navedeni opis lokaliteta utvrde Garčin, kao i sam položaj Garčina na rubu južnih obronaka Dilj gore te posavske nizine,⁹³ omogućuje svrstavanje utvrde Garčin, prema prilagođenoj kategorizaciji, među gorske utvrde.

5.11. Gorjani

Krešimir Regan na osnovu ranijih autora i provedenih arheoloških istraživanja daje detaljan opis utvrde te kaštela uz grad. Regan ostatke utvrde veže uz plemićki grad smješten na gorjanskom groblju, sjeverozapadno od naselja. Utvrda je gotovo cijelom površinom smještena na vrhu brežuljka koji je sa zapadne strane povezan sa đakovačkom nizinom, a sa ostalih strana okružen blagim padinama. Ruševine utvrde prostiru se od zapada prema istoku približno 140 metara u dužinu, te približno 50 metara u širinu. Od nje su najbolje očuvani obrambeni jarci, opasani sa trima zemljanim uzvišenjima sa južne, istočne i sjeverne strane. Međusobno su bili odvojeni obrambenim jarcima te obrambeni zidovima istočne, zapadne i središnje utvrde. Pretpostavlja se da je utvrda prvotno građena od drveta, što je do 14. stoljeća uobičajeni građevni materijal. Iako od utvrde nije ostalo gotovo ništa sačuvano, na osnovu skromnih ostataka te usporedbe sa ostalim sličnim fortifikacijskim građevinama, Regan pretpostavlja da je ona imala stambenu i gospodarsku funkciju. Kao najbolje sačuvanu cjelinu ovoga kompleksa Regan ističe središnju utvrdu čiji su se obrambeni zidovi nalazili na zemljano uzvišenju trapeznog tlocrta. Od istočne utvrde očuvalo se zemljano uzvišenje ovalnoga tlocrta, a od zapadne zemljano uzvišenje pravokutnog tlocrta.⁹⁴

Regan srednjovjekovni kaštel uz grad opisuje kao plemićki grad smješten u jugoistočnom uglu Gorjana. Navodi da od njega nije ostalo ništa, jer je sustavno rušen od 1879. do 1961. godine. Regan na osnovu geodetske skice Antuna Bogetića te fotografija Gjüre Szabe, donosi

⁹¹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Garcin“.

⁹² Isto.

⁹³ „Garčin“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 23. VIII. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=21268>

⁹⁴ Krešimir Regan, „Gorjani – srednjovjekovno sjelo plemićke obitelji Gorjanski“, *Scrinia Slavonica* 6 (2006): 131-133, pristup ostvaren 6. VIII. 2022 <https://hrcak.srce.hr/clanak/11210>.

rekonstrukciju izgleda kaštela. Navodi da se radi o velikoj građevini kvadratnog tlocrta čiji su se obrambeni zidovi nalazili na zemljanome humku. Oni su s južne, istočne i sjeverne strane bili omeđeni dvama polukružnim obrambenim jarcima između kojih se nalazio manji obrambeni nasip. Kaštel je od grada bio odvojen širokim jarkom. Obrambeni zidovi bili su građeni od opeka, a imali su kamene temelje. Osim toga, kaštel je bio omeđen i drvenim palisadama.⁹⁵

Utvrda Gorjani u izvorima se prvi puta spominje 1257. godine, *castrum de Gara*. Potom se utvrda spominje deset puta od 1408. do 1509. godine, 1408. i 1509. godine kao *castrum*, a dalje kao *castellum*. Kaštelan utvrde spominje se tri puta u izvorima od 1467. do 1502. godine.⁹⁶

Posjed i utvrda u vlasništvu su plemićke obitelji Gorjanski od 1269. godine.⁹⁷ Obitelj je imala dvije grane, bansku i palatinsku, te je i posjed bio podijeljen na dva dijela, banski i palatinski. Palatinska grana Gorjanskih izumire sa Jobom Gorjanskim, te njegov dio posjeda prelazi u vlasništvo Ivaniša Korvina najkasnije do 1487. godine. Nakon smrti Matije Korvina 1490. godine posjed stječu plemići Bánffy i Kishorvát, koji ga 1491. godine gube. Kralj Vladislav II. Jagelović oduzeo im je posjed i prepustio ga Gerébima i Kinizsiju. Nakon smrti Geréba 1503. godine, kao vlasnici se javljaju Ernuszt, pečuški biskup Žigmund i kraljev konjušnik Ivan, a potom Ivaniš Korvin. Godine 1508. utvrda je pripala Ivanu Kishorvátu.⁹⁸ Utvrda je po svojoj funkciji bila rezidencija plemićke obitelji.

Prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, te iznesenim detaljnim opisima srednjovjekovnih obrambenih građevina na području Gorjana, gorjansku utvrdu može se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda, dok se potonji kaštel uz grad može svrstati u kategoriju kaštela u naseljima.

5.12. Hropkovci

Postoje razne pretpostavke o mogućem položaju utvrde Hropkovci, pa tako Engel navodi da se nalazila pored Bosuta jugozapadno od Vinkovaca.⁹⁹ Pavičić navodi da su Hropkovci graničili sa Križevcima, Radovancima i Martincima, a ubicira ih na području današnje Markušice. O položaju utvrde Pavičić navodi da ga se tek treba odrediti, no dodaje da tri kilometra sjeverno od Križevaca, te dva kilometra zapadno od Hermana i potoka Vuke, postoje ruševine, koje

⁹⁵ Isto, 134-135.

⁹⁶ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Gara“.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Jelaš, *Gradovi*, 61-62.

⁹⁹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Harapko“.

Pavičić identificira kao ruševine utvrđenja.¹⁰⁰ Petković se osvrće i na Brunšmidovu ubikaciju Hropkovaca iz 1900. godine. On Hropkovce smješta u selo Gaboš, odnosno u blizini tadašnjeg gaboškog pravoslavnog groblja, gdje navodi nekakvu gradinu imena Šamčina, o kojoj govori i ranije, 1888. godine. Petković se 2005. godine kod lokalnog stanovništva raspitao o lokalitetu Šamčina te je doznao kako se lokalitet nalazi u šumi Budžak oko 2.5 kilometra sjeveroistočno od Gaboša. Pavičić, pak, na lokalitet Šamčina smješta ostrovsku utvrdu. Petković iznosi izgledniji položaj Hropkovaca, kojega temelji na topografskoj karti na kojoj je vidljiv polukružni jarak unutar šume Durgutovica. Jarak nije isušeno korito nekog potoka ili rijeke jer se oko njega ne nalazi rijeka ili potok. Također, jarak ima izrazito pravilan oblik, što ne upućuje na prirodno korito rijeke. Na lokalitetu su pronađeni ostatci prapovijesne i srednjovjekovne keramike, a nalazi se 2.5 kilometra jugozapadno od Karadžićeva i oko 4.5 kilometra sjeverozapadno od Ivankova.¹⁰¹

Utvrda Hropkovci se u izvorima spominje samo u jednom navratu, 1455. godine kao *castellum Harapko*. Utvrda je pripadala plemićkoj obitelji Botoš, a 1496. godine kao vlasnik se javlja Stjepan Gibárty Kesserű.¹⁰² Uzevši u obzir da sačuvanih podataka o kaštelanima utvrde nema, te da se ona u izvorima navodi samo jednom, može se pretpostaviti da je utvrda Hropkovci imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, ali i prema ranije iznesenim pretpostavkama o ubikaciji danas nestale utvrde i naselja, utvrdu Hropkovci se može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.13. Herman

Herman je smješten je jugozapadno od Antina te nasuprot Markušice,¹⁰³ dok je na karti iz 1596. godine označen jugozapadno od Osijeka te zapadno od Antina. Popis iz 1697. godine također bilježi navedeni položaj.¹⁰⁴ Okolno zemljište niže je za dva do tri metra od pozicije Hermana. Danas se pozicija Hermana nalazi točno uz poljoprivredne površine na kojima je moguće pronaći brojne ostatke srednjovjekovne keramike i opeke. Utvrda je obrasla raslinjem te je pristup otežan. S južne strane Hermana u Vuku se ulijeva potocić, koji se prije račvao u dva kraka i u obliku lijevka zatvarao Herman sa sjeverne i istočne strane. O očuvanosti Hermana

¹⁰⁰ Pavičić, *Vukovska župa*, 166.

¹⁰¹ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 59-62.

¹⁰² Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Harapk(ó)“.

¹⁰³ Isto, 141.

¹⁰⁴ Bösendorfer, *Crtice*, 163.

teško je govoriti, jer su mještani Antina izvlačili opeku za gradnju svojih gospodarskih objekata.¹⁰⁵

Utvrda Herman u izvorima se prvi puta spominje 1435. godine kao *castellum Hermanwara* u sklopu posjeda Baćino. U izvorima se *castellum Herman* spominje još samo 1491. godine.¹⁰⁶ Vlasnik Hermana 1435. godine postaje Matko Talovac i njegova braća. Utvrda Herman izgrađena je u drugoj polovici 14. stoljeća, a kao najvjerojatniji graditelj spominje se mačvanski ban Pavao II. Baćinski. Godine 1489. Herman je navodno bio djelomice u posjedu Berislavića Grabarskih, a potom vjerojatno plemića Bánffy.¹⁰⁷ Uzevši u obzir da je utvrda pripadala većoj posjedovnoj cjelini, čije je sjedište bio posjed Baćino, može se pretpostaviti da je utvrda Herman imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave. Prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, ali i ranije iznesenim podacima o ubicaciji, utvrdu Herman može se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.14. Ilok

Iločka utvrda smještena je na grebenu nad Dunavom te je sa tri strane branjena strminom, dok je na četvrtoj, zapadnoj strani iskopan dubok opkop. Do danas su ostale sačuvane zidine s kulama oko 800 metara dužine. Palača Odescalchi zapravo je pregrađeni palas Nikole Iločkoga.¹⁰⁸ Jelaš dodaje da se unutar srednjovjekovne utvrde nalaze i crkveni objekti te da je ukupna površina utvrđenog kompleksa iznosila 5.6 hektara. O tome je li i podgrađe bilo utvrđeno ne može se sa sigurnošću govoriti. Ono je moglo biti utvrđeno palisadama, opkopima ili nasipima, no o tome nema pouzdanih zapisa.¹⁰⁹

Maksimilijan Prandstetter, tajnik carskog poslanika Herbersteina, 1608. godine opisuje Ilok kao grad nad Dunavom, položenog na visokom brdu i okruženog jakim zidinama. Na jednoj strani brijega je strmina, dok je na drugoj strani duboki opkop, gdje se nalaze glavna vrata. Preko opkopa postoji i pokretni most. Međutim, kako bi se ušlo u Ilok bilo je potrebno proći kroz troja vrata, koja su bila postavljena jedna za drugima. Pokraj prvih vrata s obje strane nalazi se jaka predobrana u formi malog bastiona, a na zidinama navodi prostrani prostor za obranu. Unutar

¹⁰⁵ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 141-142.

¹⁰⁶ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Herman (-falva)“.

¹⁰⁷ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 138-140.

¹⁰⁸ Horvat, „Utvrde grada Iloka“, 105.

¹⁰⁹ Jelaš, *Gradovi*, 70.

utvrde Prandstetter navodi dvorac opasan zasebnim zidinama, no navodi da je sve u ruševinama, osim vanjskih zidova.¹¹⁰

Evlija Čelebi iločku utvrdu opisuje kao grad sagrađen u obliku izdužena četverokuta na uzvišenju nad Dunavom. Oko utvrde nalaze se četiri velike kule, a grad ima dvojna vrata; Velika na sjevernoj strani kroz koja se prolazi do Varoške tvrđave, te Mala vrata. Evlija navodi da utvrda nije značajna jer se nalazi u unutrašnjosti Carstva, te je stoga u njoj mala posada. Uz to, navodi i da bi utvrdu trebalo obnoviti i popraviti.¹¹¹

U rimskom Arhivu knezova Odsecalchi nalazi se izvješće opata Boninija iz 1698. godine u kojem se opisuje stanje iločke utvrde. Navodi da je utvrda spaljena i razrušena, a bila je opasana dvostrukim zidinama, od kojih su ostale samo jedne. Bonini dalje navodi da je palača namjerno srušena, a materijal korišten za gradnju tvrđave u Petrovaradinu. Pokraj palače nalazi se zidina koja iločku utvrdu dijeli na dva dijela.¹¹²

O izgledu iločke utvrde doznaje se i iz dvaju planova koja se nalaze u Ratnom arhivu u Karlsruheu. Na prvom planu iz 1688. godine vidljiva je samo vanjska ljuska utvrde, a jedini objekt unutar zidina je palača knezova Iločkih, oblika izduženog pravokutnika. Naznačen je glavni ulaz na zapadnoj strani kroz veliku kulu. Drugi plan iz 17. stoljeća donosi detaljniji prikaz od prvoga, iako i on donosi samo vanjske gabarite utvrde. Ulazna kula na zapadnom kraju grada ima bubrežastu formu tlocrta, dok su ulazna vrata naznačena malim pravokutnikom. Horvat pretpostavlja da se ondje nalazio pokretni most s tzv. „vučjom jamom“. Jugozapadni veliki bastion ima kruškoliki tlocrt i zaobljeni vrh. Međutim, na planu nedostaje polukula na sjevernom potezu zidina, iznad Dunava. Na planu su u sjeverozapadnom uglu prikazane dvije omanje pravokutne kule, postavljene pod pravim kutom. Najdetaljniji plan nalazi se u Arhivu knezova Odescalchi u Rimu, a veže se uz već spomenuto izvješće opata Boninija iz 1698. godine. Na planu su prikazani i objekti unutar zidina: kuće, crkve, pomoćne zgrade, dijelovi utvrda te detaljno razrađeni ulaz u grad. Na planu su dodane neke nove pojedinosti nastale po oslobađanju grada od osmanske vlasti, no ulaz se nije mijenjao. I dalje se u grad ulazi kroz barbakan, a most koji je okrenut prema sjeveru prelazi preko samostojeće peterokutne stražarnice.¹¹³

¹¹⁰ Horvat, „Utvrdne grada Iloka“, 106-107.

¹¹¹ Čelebi, *Putopis*, 516-517.

¹¹² Horvat, „Utvrdne grada Iloka“, 107.

¹¹³ Isto, 107-108.

Do danas su ostale sačuvane zidine i kula oko 800 metara dužine, a osim toga, sačuvane su i četiri kvadratne kule, tri kružne polukule, tri rondela, jedna peterokutna kula te jedan veliki bastion. Također, sačuvani su i temelji nekih kula i zidina kao npr. temelji pokraj samostana sjeverno od župne crkve, južno od kapele sv. Ivana Nepomuka, između ulaznog barbakana i bastiona, jugoistočno od velikog bastiona (gdje je sačuvana zidina u dužini od 70 metara), te sjeverno od zapadnog ulaza gdje ima tragova zida.¹¹⁴

Utvrda Ilok u izvorima se prvi puta spominje krajem 14. stoljeća, 1387. godine, kao *castrum Wylak*. Potom se utvrda u izvorima spominje šest puta od 1445. do 1525. godine u istome obliku. Kaštelani iločke utvrde se u izvorima spominju četiri puta od 1445. do 1498. godine.¹¹⁵ Godine 1503. u izvorima se spominje upravitelj iločke utvrde.¹¹⁶

Godine 1300. Ilok je u vlasništvu Ugrina, sina Pouša Iločkog iz velikaške obitelji Csák. Pretpostavlja se da je Ugrin stekao Ilok u drugoj polovici 13. stoljeća dok je bio severinski i bosanski ban te srijemski župan. Prema Andriću, upravo je Ugrin Csák bio prvi graditelj iločke utvrde. Ugrinovim nasljednicima (Nikoli i Ladislavu) Ilok postaje rezidencija i matični posjed, pa si stoga dodaju pridjevak Iločki. Po smrti Ladislava Iločkoga, posjed dolazi u vlasništvo Nikole i Bartola Konta, koji si također uzima pridjevak Iločki. Njima posjed dodjeljuje kralj Ludovik II., a u 15. stoljeću Ilok im postaje jednom od glavnih rezidencija. Najvjerojatnije je Nikola Iločki zaslužan za danas vidljiv bedemski kompleks i izgradnju utvrđenog palasa.¹¹⁷ Prema funkciji, utvrda je bila rezidencija plemićke obitelji.

Uzevši u obzir iznesene opise iločke utvrde te opise utvrđenoga palasa Nikole Iločkoga, prema prilagođenoj kategorizaciji iločku utvrdu može se svrstati u kategoriju gorskih utvrda, dok se kompleks Nikole Iločkoga može svrstati u kategoriju utvrđenog vlastelinskog kompleksa, odnosno citadela.

5.15. Ivankovo

Ivankovačka utvrda ubicira se na lokalitet Bedem-grad, koji je smješten jugoistočno od današnjeg naselja.¹¹⁸ U izvorima se utvrda prvi puta spominje 1453. godine kao *castellum Iwanka Zenth Gewrgh*. Potom se utvrda u izvorima spominje devet puta od 1454. do 1524.

¹¹⁴ Isto, 109-110.

¹¹⁵ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Újlak“.

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Jelaš, *Gradovi*, 65-67.

¹¹⁸ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 143.

godine kao *castellum*, a 1521. kao *castrum*. Kaštelani utvrde spominju se od 1481. do 1526. godine.¹¹⁹

Najranija povijest mjesta nije poznata, a prvi podaci o vlasnicima javljaju se kada kralj Žigmund godine 1394. polovicu posjeda predaje Ivanu Korođskom. Drugi dio posjeda je godine 1440. pripao plemićkoj obitelji Botoš, te je u njihovu posjedu ostala do 1455. godine, kada i drugi dio posjeda sa utvrdom pripada plemićkoj obitelji Korođski. Godine 1467. vlasnik posjeda i utvrde je Ivan Rozgony. Godine 1472. godine vlasnik Ivankova je Nikola Csupor, no već 1474. godine daruje ga Petru Isthyju. Godine 1483. dio posjeda sa utvrdom je založen bosanskom biskupu. Godine 1488. umire Petar Isthy te njegov dio posjeda kralj Matija Korvin dodjeljuje Gerébima. Posjed je 1507. godine došao u vlasništvo plemićke obitelji Zay. Godine 1521. kao vlasnik druge polovice posjeda javlja se Ivan Gétyei. U njegovim rukama posjed se održao do 1524. godine, kada se kao vlasnik javlja ban Ivan Báthory.¹²⁰ Utvrda Ivankovo imala je funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline. Na to upućuje Engel, koji navodi da je utvrda Kalotinci pripadala ivankovačkom vlastelinstvu.¹²¹ Uzevši u obzir ranije navedeni položaj, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, ivankovačku utvrdu može se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.16. Kalotinci

Kalotinci su danas nepostojeće naselje, međutim, na temelju kartografskih izvora iz druge polovice 19. stoljeća Engel Kalotince ubicira sjeveroistočno od Kukujevaca u današnjoj Republici Srbiji.¹²²

Utvrda Kalotinci u izvorima se prvi puta spominje 1498. godine, zajedno s kaštelanom. Kaštelan i utvrda ponovno se spominju 1516. godine, dok se utvrda posljednji put u predosmanskim izvorima spominje 1521. godine.¹²³

Od 1441. do 1498. godine Kalotinci su u vlasništvu plemićke obitelji Szentpéteri. Posjed i utvrda 1515. godine pripadaju Grguru Brandenburgu, a 1521. prelaze u vlasništvo Blaža Zoltajja i Emerika.¹²⁴ Prema ranije spomenutom Engelovu navodu, utvrda Kalotinci imala je funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

¹¹⁹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Ivánka(szentgyörgy)“.

¹²⁰ Isto.

¹²¹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Kalatinc (Kanota)“.

¹²² Isto.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Isto.

Nema sačuvanih podataka o izgledu utvrde Kalotinci, kao ni o osnovnom tlocrtu utvrde, koji bi mogao upućivati na njen izgled. K tome, i naselje je danas nepostojeće, a na temelju Engelove ubikacije, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, utvrdu se može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.17. Kórógyvár

Kórógyvár je smješten na povišenom humku okružen šumom.¹²⁵ Utvrda je sagrađena od čvrstog materijala (opeke) na sjeveroistočnom dijelu depresije koja se nalazi između Čepina, Vuke, Dopsina, Hrastina i Ernestinova. Nepristupačan položaj utvrde omogućio je dugo odlijevanje Osmanlijama, čak i nakon Mohačke bitke. U vrijeme Katzianerovog pohoda u utvrdi je bila smještena kršćanska vojska. Nakon neuspjelog pohoda utvrda nije imala nikakvo značenje, a kraj osmanske vlasti dočekala je u ruševnom stanju.¹²⁶

Utvrda Kórógyvár u izvorima se prvi puta spominje 1290. godine kao *castrum Korogh*. Potom se spominje jedanaest puta od 1296. do 1474. godine u istome obliku. Kaštelani utvrde se u izvorima spominju tri puta od 1321. do 1403. godine.¹²⁷

Utvrda Kórógyvár bila je u vlasništvu plemićke obitelji Korodski, koji su prema njoj dobili pridjevak. Ujedno je sve do 14. stoljeća Kórógyvár bio i rezidencija Korodskih. Godine 1467. kralj Matija Korvin je utvrdu i posjede oduzeo Gašparu Korodskom i predao ih Ivanu Rozgonyju. Godine 1471. kralj Matija vraća posjede i utvrdu Gašparu Korodskom, a također mu predaje i imanja Rozgonyja. Godine 1472. Gašpar umire, a s njim i muška loza obitelji, te utvrdu dobiva Nikola Csupor. Nakon smrti Csupora 1474. godine, utvrda prelazi u vlasništvo Ivana Pongráca, a dvije godine potom (1476.) u vlasništvu je plemićke obitelji Jakšić iz Nagylaka sve do osmanskog osvajanja.¹²⁸ U vrijeme plemićke obitelji Korodski utvrda Kórógyvár imala je funkciju rezidencije plemićke obitelji. Međutim, utvrda gubi tu funkciju već u 14. stoljeću, pa se može pretpostaviti da je od 14. stoljeća korodvarska utvrda imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Uzevši u obzir navedene podatke o smještaju korodvarske utvrde, ali i o njenom izgledu, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina utvrdu se može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

¹²⁵ Szabo, *Sredovječni gradovi*, 141.

¹²⁶ Jelaš, „Srednjovjekovne obrambene građevine“, 48.

¹²⁷ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Kórógy“.

¹²⁸ Isto.

5.18. Kostroman

Utvrda Kostroman smještena je sjeverozapadno od sela Kruševice, uz rijeku Savu nedaleko granice sa Bosnom i Hercegovinom. Od utvrde danas nije ostalo ništa sačuvano. Na položaju utvrde trenutno se nalazi voćnjak, a vlasnik zemljišta navodi da se još u šezdesetim godinama 20. stoljeća moglo vidjeti fragmente bedema. Međutim, zbog prilagođavanja terena poljoprivrednoj proizvodnji ostatci bedema su porušeni te je teren poravnat.¹²⁹

Utvrda Kostroman u izvorima se izravno spominje samo 1506. godine kao *castellum Kozthormanzenzthdyenes*. Jedini poznati vlasnici utvrde bili su plemići Bánffy.¹³⁰ Uzevši u obzir da se kostromanska utvrda u izvorima spominje samo jednom, njen smještaj na rubnom području Vukovske županije te da se u izvorima ne spominje kaštelan utvrde, može se pretpostaviti da je ona imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Iako od kostromanske utvrde do danas nije ostalo ništa sačuvano, na temelju navedene ubikacije utvrde na nizinskom području uz rijeku Savu, kostromansku utvrdu može se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.19. Laslovo

Laslovo je smješteno na nizinskome području južno od Osijeka.¹³¹ Položaj same utvrde nije poznat. Uz to, nema sačuvanih podataka niti o izgledu utvrde. Utvrda Laslovo u izvorima se izravno spominje samo 1491. godine kao *castellum Zenthlazlo*. Ranije se, 1475. godine, u izvorima spominje kaštelan utvrde.¹³² Godine 1470., kao vlasnik Laslova navodi se Ivan Berislavić. Međutim, zbog podrške Maksimilijanu I. Habsburškom, Vladislav II. Jagelović 1494. godine oduzima Berislaviću Laslovo, te ga dodjeljuje plemićkoj obitelji Geréb. Posjed je ubrzo vraćen Ivanu Berislaviću, kojega je kralj odlučio pomilovati.¹³³ Laslovačka utvrda imala je funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline, odnosno bila je sjedište vlastelinstva. Naime, Njari u članku „Naselja laslovačkog vlastelinstva u srednjem vijeku“¹³⁴ donosi niz naselja koja su 1491. godine pripadala laslovačkom vlastelinstvu.

¹²⁹ Lozuk, *Srednjovjekovne utvrde*, 33.

¹³⁰ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Kosztormánszentdienes“.

¹³¹ „Laslovo“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 27. VIII. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35508>

¹³² Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Szentlászló (Tolmány)“.

¹³³ Denis Njari, „Naselja laslovačkog vlastelinstva u srednjem vijeku“, *Scrinia Slavonica* 18 (2018), 69-97, pristup ostvaren 27. V. 2022 <https://hrcak.srce.hr/clanak/308681> 71-76.

¹³⁴ Isto. Za više informacija o laslovačkom vlastelinstvu, njegovim vlasnicima i pripadajućim naseljima, pogledati navedeni članak objavljen u časopisu *Scrinia Slavonica*.

Iako nema sačuvanih podataka o točnom položaju laslovačke utvrde, kao niti o izgledu iste, na temelju položaja samoga naselja može se pretpostaviti da je laslovačka utvrda pripadala kategoriji nizinskih utvrda.

5.20. Leva

Ostatci srednjovjekovne utvrde Leva nalaze se na krajnjem jugoistočnom kutu općine Tordinci, na samoj granici prema Pačetinu i Nuštru. Topografske karte ovaj lokalitet označavaju nazivom Turska gradina. Utvrda je južnom stranom oslonjena na lijevu obalu meandra Vuke, a s preostale tri strane okružena je širokim obrambenim jarcima. Dimenzijama je slična Hermanu, no nije detaljnije istražena. Prema topografskim kartama, utvrda je bila pravilnog pravokutnog tlocrta približnih dimenzija oko 70 metara širine u pravcu istok-zapad, zajedno s jarkom. U smjeru sjever-jug utvrda je duga oko 90 metara.¹³⁵

Utvrda Leva u izvorima se prvi puta navodi tek krajem 15. stoljeća, odnosno 1487. godine kao *castellum Lewe*. U istome obliku utvrda se navodi i sljedeće, 1488. godine.¹³⁶ Hrvatska historiografija smatrala je da je Petar Čeh posjednik Leve. S druge strane, Engel u potpunosti pobija tezu da su velikaši Čeh posjedovali utvrdu Leve. On donosi niz srednjovjekovnih isprava datiranih od 1309. do 1525. godine u kojima su navedeni plemići koji su prema svojem posjedu Levi nosili naslov *de Leue/de Lewe*.¹³⁷ Jelaš prenosi slijed vlasnika prema kojemu je godine 1484. vlasnik Leve bio Petar Isthy Dabasi, a nakon njegove smrti ban Matija Geréb dopušta 1488. godine njegovoj udovici da se utvrdom služi još tri godine.¹³⁸ Uzevši u obzir da utvrda nije bila rezidencija plemićke obitelji, Jelaš navodi da je ona zasigurno bila centar nižega ranga, odnosno sjedište niže vlastelinske uprave. Ipak, u njoj su se 1525. i 1526. godine održavale županijske skupštine Vukovske županije.¹³⁹

Prema ranije navedenoj ubikaciji utvrde, iznesenim kartografskim prikazima te ostacima na samom položaju utvrde, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, utvrdu Leva može se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

¹³⁵ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 178. O položaju srednjovjekovne utvrde Leva na topografskim kartama vidjeti: Danijel Jelaš, „Srednjovjekovne obrambene građevine na kartama iz 18. i 19. stoljeća u Državnom arhivu u Osijeku“, *Scrinia Slavonica* 16 (2016): 35-62, pristup ostvaren 25 V. 2022 <https://hrcak.srce.hr/clanak/261003>.

¹³⁶ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Leve“.

¹³⁷ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 178.

¹³⁸ Jelaš, „Rekonstrukcija“; 150-151.

¹³⁹ Isto, 151.

5.21. Mihaljevica

Utvrda je pripadala župi Vrana, te je graničila sa vlastelinstvom Barka. Ubikacija utvrde nije sasvim sigurna. Engel pretpostavlja da se utvrda nalazila jugoistočno od Sikirevaca, a toponim Mihaljevica navodi se još na kartama iz 1868. i 1910. godine.¹⁴⁰

Utvrda Mihaljevica u izvorima se navodi posredno, preko izvora iz 1513. godine, u kojemu se spominje kaštelan utvrde.¹⁴¹ O vlasnicima utvrde Mihaljevica nema sačuvanih podataka, što otežava zaključivanje o funkciji utvrde. Međutim, kao kaštelan utvrde u izvorima se navodi *Michael de Athak*, što bi moglo upućivati da je utvrda Mihaljevica pripadala otočkom vlastelinstvu. Međutim, Engel pod natuknicom o Otoku (Athak), u popisu mjesta koja su pripadala vlastelinstvu ne spominje Mihaljevicu.¹⁴² Uzevši u obzir da se utvrda u izvorima spominje samo jednom, i to posredno, preko kaštelana utvrde, može se pretpostaviti da je utvrda bila više lokalnog značaja. Prema tome, može se pretpostaviti da je utvrda Mihaljevica imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Uzevši u obzir da ubikacija utvrde nije sasvim sigurna, te da nema podataka o izgledu utvrde, teško je zaključiti kojoj kategoriji ona pripada. Međutim, na osnovu Engelove ubikacije utvrde jugoistočno od Sikirevaca, koji su smješteni u nizinskom području Brodskoga Posavlja neposredno uz Savu,¹⁴³ utvrda Mihaljevica zasigurno je pripadala kategoriji nizinskih utvrda.

5.22. Mikola

Engel Mikolu ubicira na južnu obalu Vuke, odnosno na mjesto današnjih Bogdanovaca. Utvrda se u izvorima prvi puta spominje 1427. godine kao *castellum Mikola*. Potom se utvrda u izvorima iz 15. stoljeća spominje šest puta od 1435. do 1439. godine.¹⁴⁴ O vlasnicima Mikole saznaje se iz isprave Bele IV., kojom kralj daruje Mikolu zagrebačkom prepoštu i Kolomanovom kancelaru Fili te njegovoj braći, županu Tomi i Petru iz roda Miškolca.¹⁴⁵ Isprava potječe iz 1242. godine. Njihovi se nasljednici već od druge polovice 13. stoljeća nazivaju Mikolski, a bili su vlasnici mjesta sve do 1427. godine. Tada kralj Žigmund daruje posjed Ivanu Gorjanskom. Godine 1438. kralj Albert darovao je polovicu posjeda Ladislavu Gorjanskom, a sljedeće godine drugu polovicu posjeda prepustio je udovici Nikole II.

¹⁴⁰ Isto.

¹⁴¹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Mihaljovc“.

¹⁴² Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Athak“.

¹⁴³ „Sikirevci“, *Hrvatska internetska enciklopedija*. Pristupljeno 27. VIII. 2022. <https://enciklopedija.cc/index.php/Sikirevci>

¹⁴⁴ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Mikola“.

¹⁴⁵ Kolesarić, „Povijesno-topografski pregled“, 9.

Gorjanskog, koja se udala za Matka Talovca, pa je jedno vrijeme dio posjeda bio u vlasništvu Talovaca. Godine 1446. Franjo Talovac se nagodio s Ladislavom Gorjanskim, pa je posjed u rukama palatinske loze obitelji Gorjanski. Nakon izumrća palatinske loze Gorjanskih, kralj Matija Korvin predaje posjed Nikoli Bánffyju.¹⁴⁶ Tijekom razdoblja Mikolskih utvrda Mikola vjerojatno je i njihova rezidencija. Na to upućuje spomen utvrde u Žigmundovoj darovnici. Međutim, nakon 1427. godine više nema podataka koji bi dali naslutiti da su tamo boravili vlastelini.¹⁴⁷ Do godine 1427. utvrda Mikola imala je funkciju rezidencije plemićke obitelji, a potom sjedište veće posjedovne cjeline. Na ovakav zaključak upućuje podatak da je utvrda Mikola bila sjedište vlastelinstva, ali isto tako i popis od 43 naselja koja su pripadala navedenom vlastelinstvu, koje detaljno obrađuje Kolesarić u svome diplomskom radu.¹⁴⁸

Iako od utvrde Mikola do danas nisu ostali sačuvani ostatci, na temelju Engelove ubikacije, a prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, utvrdu se može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.23. Morović

Evlja Čelebi Morović opisuje kao malen grad na obali Bosuta. Navodi da leži na ravnom terenu te ima četverokutni oblik i sazidan je od cigle. Unutar utvrde spominje malu džamiju, pedesetak kuća i ambara te skladišta streljiva. Na svakom kutu utvrde nalaze se kule, a ulazi se kroz dvojna vrata, od kojih su jedna okrenuta prema kopnu, dok su druga okrenuta prema Bosutu. Utvrda je okružena dubokim opkopima, a do vrata se dolazi preko drvenih mostova.¹⁴⁹

Szabo navodi da se od srednjovjekovne utvrde sačuvalo dva metra debelog i potpornjacima utvrđenog okolnog zida. Navodi da se usred zidom opasanog prostora nalazi parohijalni stan. Uz Morović navodi i staru crkvu s obrambenim tornjem, opasanu opkopom.¹⁵⁰

Utvrda Morović u izvorima se prvi puta spominje 1484. godine kao *castrum Maroth*. Utvrda je zasigurno postojala i ranije, jer se 1324. godine spominje kaštelan utvrde. Potom se kaštelani utvrde spominju šest puta od 1458. do 1513. godine. Potom se utvrda u izvorima spominje šest puta od 1484. do 1515. godine kao *castrum Maroth*.¹⁵¹

¹⁴⁶ Isto, 12.

¹⁴⁷ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 152.

¹⁴⁸ Kolesarić, „Povijesno-topografski pregled“, 13.

¹⁴⁹ Čelebi, *Putopis*, 487.

¹⁵⁰ Szabo, *Sredovječni gradovi*, 157.

¹⁵¹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Maroth“.

Godine 1263. kao vlasnik posjeda Morović javlja se plemić Mihovil Gutkéled, a njegov unuk, Mihovil, si prema posjedu Morović uzima pridjevak Morovički. Ondje su Morovički, vjerojatno u drugoj polovici 14. stoljeća, sagradili utvrdu koja je imala i funkciju vlastelinskog dvora. Nakon smrti Matije Morovičkoga 1476. godine bez nasljednika, posjedi obitelji Morović dolaze u vlasništvo kralja Matije Korvina. Kralj je utvrdu, 1481. godine darovao Vladislavu Kosači, no već 1484. godine kralj prepušta Morović Ivanišu Korvinu. Godine 1503. Ivaniš daje utvrdu u zalog Stjepanu Kesserú. On se, pak, 1508. godine obvezao vratiti Morović Beatrici, udovici Ivaniša Korvina, što je, prema svemu sudeći, i učinjeno, jer se kao vlasnik 1513. godine navodi njezin muž, markgrof Juraj Brandenburški.¹⁵² Utvrda Morović imala je funkciju rezidencije plemićke obitelji sve do početka 15. stoljeća, kada ban Ivan Morović daje sagraditi valpovačku utvrdu te onamo premješta i rezidenciju obitelji.¹⁵³ Nakon toga utvrda Morović postaje sjedište veće posjedovne cjeline.¹⁵⁴ Uzevši u obzir ranije navedene opise utvrde Morović, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina utvrdu se može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.24. Neštin

Neštin se 1570. godine spominje u iločkoj nahiji. Naselje se nalazi istočno od Iloka te sjeverozapadno od Srijemske Mitrovice, između Dunava i sjevernih obronaka Fruške gore. Točan položaj utvrde nije poznat, jer do danas od utvrde nije ostalo ništa sačuvano. S obzirom na stratešku važnost gradnje obrambenih građevina, moguće je da se utvrda nalazila na sjevernim obroncima Fruške gore.

Utvrda Neštin u izvorima se prvi puta spominje 1445. godine kao *castellum Nezh*. U istome se obliku spominje i 1513. godine.¹⁵⁵ U izvorima nisu zabilježeni podatci o kaštelanu neštinske utvrde. Kao vlasnici Neština navode se plemići Iločki.¹⁵⁶ Uzevši u obzir podatak da je utvrda Neštin pripadala Iločkom vlastelinstvu, može se pretpostaviti da je imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

O samoj kategorizaciji utvrde Neštin teško je govoriti, jer od nje nije ostalo ništa očuvano. K tome, specifičan položaj naselja u udolini između Dunava i sjevernih obronaka Fruške gore dovodi u nedoumicu radi li se o nizinskoj ili gorskoj utvrdi. Uzevši u obzir činjenicu da su se

¹⁵² Jelaš, „Rekonstrukcija“, 154-155.

¹⁵³ „Valpovački dvorac Prandau-Normann“, *Turistička zajednica grada Valpova*. Pristupljeno 28. VIII. 2022 <https://tz.valpovo.hr/dvorac-i-perivoj-valpovo/>

¹⁵⁴ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 154-158.

¹⁵⁵ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Nyest (Neszt)“.

¹⁵⁶ Bösendorfer, *Crtice*, 167.

obrambene građevine gradile na strateškim mjestima, izglednije je da je utvrda bila smještena upravo na sjevernim obroncima Fruške gore, što bi ju svrstalo u kategoriju gorskih utvrda. Naime, takav je položaj teže pristupačan, ali omogućuje bolji nadzor nad okolnim područjem i udolinom

5.25. Nevna

Srednjovjekovna Nevna se povezuje uz današnje naselje Levanjska Varoš, koja se nalazi zapadno od Đakova.¹⁵⁷ Od utvrde do danas nije ostalo ništa očuvano. Utvrdna Nevna u izvorima se prvi puta spominje 1324. godine kao *castrum Neona*. Potom se utvrda u izvorima spominje 21 put od 1395. do 1520. godine. godine kao *castrum*. Kaštelan utvrde Nevna spominje se 1483. godine.¹⁵⁸

Godine 1244. vlasnici Nevne plemići iz roda Ják, Martin i Jakov. U njihovu vlasništvu Nevna je bila sve do 1324. godine, kada prelazi u vlasništvo Ladislava Seruesdea. U izvorima se navodi da je Ladislavu pripala i utvrda Nevna. Godine 1339. Nevna prelazi u vlasništvo Nikole Trewtela, a u vlasništvu njegove obitelji Nevna će ostati sve do 1422. godine. Te godine vlasnik Nevne postaje Petar Čeh. Kao vlasnik Nevne 1450. godine javlja se Ladislav Levajski, a on 1457. prodaje posjed Nikoli Iločkom. Godine 1467. kao vlasnik Nevne javlja se Ivan Rozgony, a 1472. vlasnik je Nikola Csupor. Dvije godine potom, 1474., Nevna dolazi u vlasništvo kaločkog nadbiskupa Gábora Matucsinayja.¹⁵⁹ Nevna je bila vlastelinstvo sa nizom pripadajućih naselja i posjeda, što je vidljivo i u Engelovu rukopisu. Na to upućuje i velika zastupljenost utvrde u srednjovjekovnim izvorima. Prema tome, može se reći da je utvrda Nevna imala funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline.

Iako od utvrde Nevna do danas nije ostalo ništa sačuvano, na osnovu njenog smještaja u današnju Levanjsku Varoš zapadno od Đakova, može ju se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.26. Nijemci

Nijemci se nalaze uz rijeku Bosut, južno od današnjih Vinkovaca. Godine 1570. u osmanskim defterima navode se kao sjedište nahije.¹⁶⁰ Od utvrde do danas nema očuvanih ostataka. Utvrdna Nijemci se u izvorima prvi puta spominje 1459. godine, zajedno s kaštelanima. Potom se utvrda

¹⁵⁷ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Nevna“.

¹⁵⁸ Isto.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Németi“.

spominje dvanaest puta od 1471. do 1506. godine kao *castellum*, a 1503. godine kao *castrum*. Kaštelani utvrde spominju se jedanaest puta od 1461. do 1516. godine.¹⁶¹

Godine 1402. Nijemci su u vlasništvu Loranda Kazaija od Serkea i Ivana Tamasija. Izumiranjem Tamasija, njihov dio posjeda pripada palatinu Lovri Hedervaryju. Nasljednici Loranda su bili vlasnici svoga dijela posjeda do 1471. godine, kada se kao vlasnik spominje Emerik Zapoljski. Do 1485. godine čitavo vlastelinstvo bilo je u njegovu vlasništvu. U vlasništvu Emerikovih nasljednika Nijemci su vjerojatno bili do kraja srednjega vijeka.¹⁶² Uzevši u obzir da je iz navedenog vlasničkog slijeda vidljivo da se Nijemci spominju kao vlastelinstvo, može se reći da je utvrda imala funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline.

Iako od utvrde Nijemci do danas nisu ostali sačuvani ostatci, prema položaju naselja na obalama Bosuta, utvrdu se može, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.27. Nuštar

Pavičić nuštarsku utvrdu ubicira u blizini benediktinskog samostana sv. Duha. Utvrda je, bila pozicionirana na visokoj obali Vuke. Sam Pavičić navodi da utvrda nije imala značajnu ulogu, te je ubrzo po osmanskome osvajanju utvrda razrušena.¹⁶³

Utvrda Nuštar u izvorima se spominje samo 1474. godine, zajedno sa velikim kaštelanom kao *castellum Berzethemonostor*.¹⁶⁴ Godine 1427. Nuštar je bio u vlasništvu sina palatina Nikole Gorjanskog Ivanu i njegove žene Hedvigi. Godine 1474. kao vlasnik utvrde Nuštar navodi se Petar Isthy, a 1485. vlasnik utvrde i posjeda Nuštar je kralj Matija Korvin.¹⁶⁵ O funkciji nuštarske utvrde govori Jelaš u svom doktorskom radu, kada navodi da je ona u većem dijelu 15. prvoj polovici 16. stoljeća bila tek sjedište niže vlastelinske uprave.¹⁶⁶

Iako od nuštarske utvrde do danas nisu ostali sačuvani vidljivi ostatci, na temelju ranije iznesenog položaja utvrde na obali rijeke Vuke, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, može ju se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² Jelaš, „Rekonstrukcija“, 163-164.

¹⁶³ Pavičić, *Vukovska župa*, 100.

¹⁶⁴ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Monostor (Berzétemonostora, Szentlélek)“.

¹⁶⁵ Jelaš, „Rekonstrukcija“ 166-168.

¹⁶⁶ Isto, 169.

5.28. Osijek

O položaju osječkoga kaštela doznaje se prema planu iz 1688. godine, na kojemu je ucrtana građevina na položaju zapadno od današnjih Vodenih vrata, u literaturi identificirana kao srednjovjekovni kaštel, dok se oko unutarnjeg grada vide bedemi s dvama vratima, te kvadratnim i polukružnim kulama. Mažuran je gradnju zidina i kaštela smjestio u 14. stoljeće, no Uzelac smatra da su bedemi građeni u 15. stoljeću. Smatra se da je kaštel stradao tijekom opsade Osijeka 1490. godine. Neizravni podatak o utvrđenosti Osijeka donosi i porezni popis iz 1469. godine, gdje se spominje vratar.¹⁶⁷ Mažuran tvrdi da je srednjovjekovni Osijek uz kaštel imao bedeme te opkop ispunjen vodom, a spominje i omanje neutvrđeno podgrađe čije je postojanje neutemeljeno.¹⁶⁸

Čelebi u djelu „Putopis“ opisuje *srednji grad* (misli se na današnju Tvrđu, op. a.). Navodi da ima četverokutni oblik te da je građen od crvene cigle. Dalje govori kao je Ibrahim-paša razrušio *srednji grad*,¹⁶⁹ a preostali niski bedem dao je staviti sanduke od hrastovih greda, koje su potom ispunili cementom, vapnom i sadrom. Sa svake strane podignute su kule i bastioni te napravljeni otvori za topove. Na strani prema rijeci Dravi nema jarka, a podignuta je jednostruka zavojita ograda, koja prati tok rijeke. Ograda je mjestimično isprekidana malenim vratima koja su vodila do obale.¹⁷⁰ Čelebi navodi da *srednji grad* ima dvojna vrata. Jedna su smještena na jugiostočnoj strani¹⁷¹ i nazivala su se Beogradska/Daljaska/Vukovarska/Velika i Glavna,¹⁷² dok su druga vrata smještena na južnoj strani i okrenuta su prema Palanci, a nazivaju se *Čaršijska kapija*. Spominje da preko opkopa koji se nalaze pred vratima postoje drveni podizni mostovi.¹⁷³

Čelebi opisuje i srednjovjekovni kaštel smješten unutar zidina Tvrđe, kojega on naziva *citadela*. Navodi da je *citadela* smještena na sjevernom uglu *srednjega grada*, a građena je od cigle u obliku četverokuta. U svakom kutu nalaze se visoke kule, koje su dobro opremljene naoružanjem. Kule su pokrivene kupolama načinjenima od drveta. Navodi da unutar *citadele* postoje samo dizdareva kuća i skladišta streljiva.¹⁷⁴

¹⁶⁷ Jelaš, *Gradovi*, 76-77.

¹⁶⁸ Mažuran, *Srednjovjekovni i turski Osijek*, 60.

¹⁶⁹ Čelebi, *Putopis*, 360-365.

¹⁷⁰ Nenad Moačanin, „Osmanski Osijek – novi pristup“ *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti* (51) (2016): 90-91, pristup ostvaren 21. IX. 2022. <https://hrcaak.srce.hr/clanak/228081>

¹⁷¹ Čelebi, *Putopis*, 360-365.

¹⁷² Moačanin, „Osmanski Osijek“, 91.

¹⁷³ Čelebi, *Putopis*, 360-365.

¹⁷⁴ Isto, 365-366.

Kaštel Osijek u izvorima se prvi puta spominje 1472. godine kao *castellum Ezeek*, a posljednji puta se spominje 1493. godine.¹⁷⁵ Nejasno je spominje li se osječki kaštel i 1526. godine. Pouzdano se zna da je osječka utvrda razrušena 1490. godine, a da se 1518. u izvorima spominje samo *oppidum* Osijek. Potom se osječki kaštel više ne spominje, a ostali podatci, poput slanja vojske u Osijek 1521. godine, ne znače da je u Osijeku postojala utvrda. Zbog strateškog značaja Osijeka, osmanski vojni stožer doista je naredio da se osječki kaštel obnovi, prema svemu sudeći, 1529. godine. Szabolcs Varga ističe da ovaj događaj nije ostao u pamćenju turske historiografije, nego se stopio sa znatno važnijom, 1526. godinom.¹⁷⁶

Vlasnici Osijeka od 14. stoljeća bili su plemići Korodški. U šezdesetim godinama 15. stoljeća Gašparu Korodškom kralj Matija Korvin oduzima posjede te ih predaje Rozgonyima. Kralj je Gašparu posjede vratio 1471. godine, nakon smrti Ivana Rozgonyja. Međutim, Gašpar je već sljedeće godine poginuo u borbama sa Osmanlijama, pa je kralj Matija posjede darovao Ivanu Ungoru i Nikoli Csuporu. Ubrzo je Osijek postao vlasništvo budimskog kaptola Blažene Djevice Marije. Najkasnije 1490. godine grad je bio u rukama velikaša Geréba i tamiškog župana Pavla Kinizsija. Petar Geréb je već 1494. godine polovicu Osijeka prodao obitelji Ernust. Petar umire 1503. godine, a o vlasnicima Osijeka izvori ne govore ništa sve do 1517. godine. Tada se Osijek ponovno spominje kao vlasništvo kaptola Blažene Djevice Marije iz Budima i tako je, po svemu sudeći, ostalo sve do njegova pada u osmanske ruke 1526. godine.¹⁷⁷ Osječki kaštel je od vremena 14. stoljeća, kada dolazi u vlasništvo Korodških, imao funkciju rezidencije plemićke obitelji. Nakon Gašparove smrti Osijek gubi svoju prvotnu funkciju rezidencije te postaje sjedište veće posjedovne cjeline, odnosno sjedište vlastelinstva.

Prema opisima osječkoga kaštela iz kartografskih izvora, ali i iz pera Evlije Čelebija, sukladno prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, kaštel se može svrstati u kategoriju kaštela u naseljima.

5.29. Ostrovo

Ubikacija Ostrova do danas je ostala nerazjašnjena. Brunšmid 1900. godine u blizini tadašnjeg gaboškog pravoslavnog groblja navodi nekakvu gradinu imena Šamčina. Petković navodi da se lokalitet Šamčina nalazi u šumi Budžak oko 2.5 kilometra sjeveroistočno od Gaboša. Navodi i da je lokalitet položen na desnu obalu Vuke nasuprot Tordincima od čijeg je središta udaljen

¹⁷⁵ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Eszék“.

¹⁷⁶ Szabolcs Varga, „Je li 1526. godine postojala utvrda u Osijeku?“, *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 567-580, pristup ostvaren 10. VIII 2022 <https://hrcak.srce.hr/77918> 567-575.

¹⁷⁷ Jelaš, *Gradovi*, 71-74.

oko 1800 metara u smjeru jugozapada. Sa zapadne strane lokaliteta nazire se veliki i široki obrambeni jarak po kojem je vjerojatno i dobio ime, a istočnom stranom naslonjen je na Vuku. U smjeru sjever jug dužina mu je oko 180 metara skupa s opkopima, dok je širina u smjeru istok-zapad oko 100 metara. Dimenzije same utvrde iznose 50x50 metara.¹⁷⁸ Pavičić na lokalitet Šamčina smješta ostrovsku utvrdu. Za nju kaže da je građena na gotovo potpunom otoku te da se radi o barskoj utvrdi.¹⁷⁹ O lokalitetu Brunšmid govori i ranije, 1888. godine, kada zapisuje da se dva slična humka nalaze u blizini Gaboša.¹⁸⁰ Engel navodi da se utvrda nalazila na otoku.¹⁸¹

Utvrda Ostrovo u izvorima se spominje samo 1381. godine kao *castrum Oztro*. U istome izvoru navodi se da je utvrda razrušena.¹⁸² Podataka o kaštelanu ostrovske utvrde nema. Jedini iz izvora poznati vlasnik utvrde Ostrovo bio je Nikola Berzété od Monostora.¹⁸³ S obzirom da je utvrda već krajem 14. stoljeća bila razrušena, može se pretpostaviti da je utvrda pripadala upravo tome vlastelinstvu, te bi kao takva imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Iako položaj utvrde Ostrovo i dalje nije sa sigurnošću potvrđen, na osnovu iznesenih pretpostavki ranijih autora ostrovsku utvrdu može se, sukladno prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.30. Palina

Engel utvrdu Palina ubicira u mjesto Poljana sjeverozapadno od Đakova.¹⁸⁴ S Engelovom ubikacijom slaže se i Petković, koji dodaje da se već početkom 14. stoljeća Palina navodi kao središte župe u sklopu požeškog arhiđakonata.¹⁸⁵

Utvrda Palina u izvorima se prvi puta spominje 1474./1475. godine, zajedno s kaštelanom utvrde, kao *castellum Palyna*. Potom se utvrda spominje 1480. godine kao *castrum*. Godine 1565., nakon osmanskog osvajanja, u izvorima se spominje utvrda smještena u pustari Polana.¹⁸⁶

¹⁷⁸ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 59-60.

¹⁷⁹ Pavičić, *Vukovska župa*, 101.

¹⁸⁰ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 59-60.

¹⁸¹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Osztró“.

¹⁸² Isto.

¹⁸³ Isto.

¹⁸⁴ Isto.

¹⁸⁵ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 69.

¹⁸⁶ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Palina“.

Godine 1474. Palina, zajedno sa utvrdom, pripada Ivanu Viszlóu. Godine 1480. kao vlasnici posjeda spominju se Petar Matijaš Várady, Orban Nagylucsey i njihova braća. Godine 1509. kao vlasnik posjeda javlja se Petar Bélye.¹⁸⁷ U izvorima nema podataka koji bi upućivali da je utvrda Palina imala funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline ili rezidencije plemićke obitelji. K tomu, Engel u nekoliko navrata bilježi da se utvrda nalazila uz granicu sa vlastelinstvom Nevna (1474.) te vlastelinstvom Gara (Gorjani, 1509.). Prema tome, može se pretpostaviti da je utvrda Palina imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Iako nema sačuvanih ostataka koji bi upućivali na izgled utvrde Palina, na temelju ubikacije Engela i Petkovića, sukladno prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, utvrdu Palina može se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.31. Potoš

Mjesto Potoš danas više ne postoji, a godine 1570. Potoš se navodi u nahiji Morović. Engel Potoš ubicira zapadno od Srijemske Rače, uz rijeku Savu.¹⁸⁸ Utvrda Potoš u izvorima se prvi puta spominje 1445. godine kao *castellum Polthos*. Potom se utvrda u istome obliku spominje osam puta od 1465. do 1525. godine.¹⁸⁹

Godine 1396. vlasnik Potoša je Ivan Morovički, a 1465. godine Nikola Iločki. Nakon njega vlasnik Potoša bio je Lovro Iločki, sve do svoje smrti 1524. godine.¹⁹⁰ Utvrda Potoš pripadala je vlastelinstvu Morović, što se može zaključiti po tome da je bila posjed plemićke obitelji Morovički, ali i po tome što se u osmanskim defterima navodi u nahiji Morović, što upućuje na to da se Potoš nalazio u neposrednoj blizini Morovića. Prema tome, može se pretpostaviti da je utvrda Potoš imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Iako je Potoš danas nepostojeće naselje, a nema ni sačuvanih ostataka utvrde, kao ni podataka koji bi upućivali na njen precizniji položaj, ipak se prema Engelovoj ubikaciji utvrdu može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.32. Rača

Evlija Čelebi Raču opisuje kao utvrdu smješten na obali rijeke Save (kod ušća Drine u Savu) na visokom i ravnom terenu. Navodi da je ležala na vrhu rta te da je imala oblik trokuta. Govori

¹⁸⁷ Isto.

¹⁸⁸ Isto.

¹⁸⁹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Poltos (Pótos)“.

¹⁹⁰ Isto.

da je sagrađena od cigle, no da su rijeke erodirale teren i tako uništile utvrdu, od koje on spominje samo jednu kulu.¹⁹¹

Utvrda Rača u izvorima se prvi puta spominje 1465. godine kao *castellum Racha*. Potom se utvrda 1477. i 1519. godine spominje kao *castellum*, a od 1490. do 1498. kao *castrum*.¹⁹² Kaštelan utvrde Rača spominje se 1498. godine.¹⁹³ Ukupno se utvrda u izvorima spominje pet puta.

Vlasnici Rače sve do 1476. godine bili su plemići Morovički. Godine 1477. godine vlasnici su plemići Báthory.¹⁹⁴ Jelaš uz Raču veže niz pripadnosti, a navodi ju i kao središte distrikta.¹⁹⁵ Prema tome, može se pretpostaviti da je račanska utvrda imala funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline.

Prema navedenom opisu utvrde Rača, odnosno njenom smještaju na obali rijeke Save, sukladno prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, može ju se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.33. Remete

Remete su danas nepostojeće naselje, stoga se prilikom ubikacije nailazi na određene poteškoće. Već 1570. godine Remete se navode kao pustara u nahiji Grgurevci. Na karti iz 1868. Remete se ubiciraju između Divoša i Ležimira. Engel pretpostavlja da su se Remete nalazile na mjestu današnjeg naselja Čalma.¹⁹⁶

Utvrda Remete u izvorima se izravno spominje samo 1490. godine, zajedno sa šarengradskom utvrdom (*castella Athya et Remethe*).¹⁹⁷ Vlasnik Remeta do 1476. godine bila je plemićka obitelj Morovički. Godine 1477. vlasnici Remeta bili su plemići Báthory.¹⁹⁸ Uzevši u obzir da su vlasnici Remeta bili plemići Morovički, vlasnici vlastelinstva Morović, moguće je pretpostaviti da je utvrda Remete unutar spomenutoga vlastelinstva imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

¹⁹¹ Čelebi, *Putopis*, 486.

¹⁹² Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Racsa“.

¹⁹³ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 187.

¹⁹⁴ Isto.

¹⁹⁵ Isto.

¹⁹⁶ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Remete (Nagy-)“.

¹⁹⁷ Isto.

¹⁹⁸ Isto.

Činjenica da od remetske utvrde do danas nije ostalo ništa sačuvano otežava donošenje zaključaka o kategorizaciji. Međutim, sudeći prema navedenoj Engelovoj ubikaciji Remeta, može se pretpostaviti da je remetska utvrda pripadala kategoriji nizinskih utvrda.

5.34. Slakovci

Pavičić slakovačku utvrdu pozicionira uz rijeku Bosut. Govori da je utvrda bila jedna od niza utvrđenja podignutih u svrhu obrane Podunavlja, ali i kao predstraža vukovskoj utvrdi.¹⁹⁹

Utvrda Slakovci u izvorima se prvi puta spominje 1491. godine, kao *castellum Zlawkowcz*. Potom se utvrda spominje osam puta od 1493. do 1509. godine kao *castellum Zlakocz*. Kaštelani utvrde se u izvorima spominju dva puta od 1493. do 1495. godine.²⁰⁰

Kralj Vladislav II. Jagelović je 1491. godine predao Slakovce, zajedno sa utvrdom, plemićima Gerébima. Međutim, godine 1506. Slakovci su ponovno u vlasništvu Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta.²⁰¹ Bösendorfer u „Crticama“ iznosi niz mjesta koja su pripadala slakovačkoj utvrdi.²⁰² Pavičić također spominje niz naselja pripadajućih slakovačkoj utvrdi.²⁰³ Prema tome, može se pretpostaviti da je slakovačka utvrda imala funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline. Uzevši u obzir ranije navedeni položaj utvrde na obali Bosuta, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, slakovačku utvrdu može se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.35. Sotin

Pavičić smješta Sotin na visoku obalu Dunava.²⁰⁴ Jelaš dodaje da je mjesto nastalo uz utvrdu te ističe strateški položaj utvrde na uzvisini uz Dunav.²⁰⁵ Utvrda Sotin u izvorima se spominje, doduše posredno, već 1289. godine. Tada se spominje kaštelan utvrde. Isti kaštelan spominje se i 1290. godine. Utvrda se u izvorima spominje deset puta od 1416. do 1500. godine kao *castrum*, a 1492. i 1493. godine kao *castellum Zatha*. Kaštelani se spominju još samo 1481. te 1497. godine.²⁰⁶ Kaštelani sotinske utvrde u izvorima se spominju četiri puta.

Godine 1303. Sotin je bio u vlasništvu Ladislava od roda Rücs, prema posjedu si obitelj prisvaja naziv Sotinski. Sredinom 14. stoljeća dio posjeda je u vlasništvu banske grane Gorjanskih. Od

¹⁹⁹ Pavičić, *Vukovska župa*, 194.

²⁰⁰ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Szlakovc“.

²⁰¹ Isto.

²⁰² Bösendorfer, „Crtice“, 168.

²⁰³ Pavičić, *Vukovska župa*, 190.

²⁰⁴ Pavičić, *Vukovska župa*, 179.

²⁰⁵ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 191.

²⁰⁶ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Szata“.

1468. godine čitavo vlastelinstvo nalazi se u vlasništvu kaločkog nadbiskupa. Godine 1493. Ivan Kishorvát i Lovro Bánffy nasilno zaposjedaju Sotin. Kralj Vladislav II. 1495. godine vojnom intervencijom vraća posjed kaločkom nadbiskupu. Krajem srednjega vijeka sotinska se utvrda opet našla u vlasništvu Lovre Bánffyja.²⁰⁷ Od početka 14. stoljeća utvrda Sotin imala je funkciju rezidencije plemićke obitelji. Jelaš navodi da je utvrda tijekom 15. stoljeća imala funkciju sjedišta podunavskih posjeda kaločkoga nadbiskupa.²⁰⁸ Prema tome, može se pretpostaviti da je utvrda Sotin tijekom 15. stoljeća imala funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline.

Prema navedenom položaju sotinske utvrde na strateškom položaju uz Dunav, sukladno prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, može ju se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.36. Susek

Susek je smješten uz Dunav istočno od Iloka te sjeverno od Srijemske Mitrovice. Godine 1570. spominje se u iločkoj nahiji.²⁰⁹ Utvrda Susek se u izvorima prvi puta spominje 1445. godine kao *castellum Zilzeeg*. U istome obliku utvrda se spominje 1513. godine.²¹⁰ Godine 1445. Susek je dio iločkog vlastelinstva, te u sastavu vlastelinstva ostaje sve do kraja srednjovjekovnog razdoblja.²¹¹ Prema tome podatku može se pretpostaviti da je utvrda Susek imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

O izgledu utvrde Susek nema sačuvanih podataka, stoga se o kategorizaciji utvrde može govoriti jedino na temelju položaja naselja. Prema tome, sukladno prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, susečka utvrda može se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.37. Szentlőrinc

Točan položaj Szentlőrince, danas nepostojećeg mjesta i utvrde, nije poznat. Engel Szentlőrinc smješta na prostor danjašnjeg Podgrađa južno od Nijemaca. Bösendorfer smatra da utvrdu treba tražiti na lokalitetu Gradina kod današnjih Komletinaca, nekoliko kilometara zapadno od Nijemaca. Pavičić, pak, Szentlőrinc smješta na prostor naselja Sot. Od navedenih ubikacija

²⁰⁷ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 191.

²⁰⁸ Isto, 192.

²⁰⁹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Szilszeg“.

²¹⁰ Isto.

²¹¹ Isto.

Engelova se čini vjerojatnijom, zbog toga što je navedeni položaj dobro geografski i prometno povezan s drugim naseljima koja su pripadala istom vlastelinstvu kao i Szentlőrinc.²¹²

Utvrda Szentlőrinc u izvorima se prvi puta spominje 1387./1388. godine kao *castrum Zenthlerynch*. Potom se utvrda u izvorima spominje osam puta od 1408. do 1503. godine kao *castrum*. Kaštelani utvrde u izvorima iz 15. stoljeća spominju se tri puta od 1459. do 1493. godine.²¹³

Godine 1387. Szentlőrinc je u vlasništvu Nikole, sina palatina Nikole Gorjanskog. Gorjanski su bili vlasnici Szentlőrinca sve do smrti posljednjeg člana palatinske grane obitelji 1481. godine. Nakon Gorjanskih, kao vlasnik posjeda javlja se Blaž Raškaj, koji ga je 1491. godine u zamjeni predao Gerébima. Godine 1503. Petar Geréb prepušta Szentlőrinc Stjepanu Kesserűju.²¹⁴ Jelaš navodi da je Szentlőrinc bio sjedište vlastelinstva ranije spomenutih značajnih plemićkih obitelji Vukovske županije.²¹⁵ Prema tome, može se pretpostaviti da je utvrda Szentlőrinc imala funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline.

Uzevši u obzir da točan položaj naselja i utvrde Szentlőrinc do danas nisu poznati, o kategorizaciji utvrde može se govoriti tek na temelju ranije iznesenih pretpostavljenih položaja. Prema tome, utvrdu Szentlőrinc može se, sukladno prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.38. Varalja

Utvrda i mjesto Varalja do danas nisu ostali sačuvani. Engel navodi da se u osmanskim defterima iz 1580. godine Varalja nalazi u nahiji Osijek, kao pustara naziva Varola. Prema Engelu, Varalju bi trebalo tražiti uz Dunav između Aljmaša i Erduta.²¹⁶

Utvrda Varalja u izvorima se prvi puta spominje 1414. godine kao *castellum*, zajedno sa kaštelanom utvrde. Potom se kaštelani utvrde u izvorima spominju pet puta od 1415. do 1440. godine. Utvrda se spominje još samo 1464. godine u istome obliku.²¹⁷

²¹² Jelaš, „Rekonstrukcija“, 199-200.

²¹³ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Szentlőrinc“.

²¹⁴ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 200.

²¹⁵ Isto.

²¹⁶ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Váralja“.

²¹⁷ Isto.

Vlasnici Varalje od 1414. do 1428. godine bili su plemići Alšani. Godine 1437. kao vlasnici se spominju Talovci,²¹⁸ a u njihovu je vlasništvu Varalja ostala sve do kraja srednjega vijeka.²¹⁹ Nema podataka koji bi upućivali da je Varalja bila sjedište vlastelinstva, odnosno sjedište veće posjedovne cjeline. Prema tome, utvrda je vjerojatno imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Kategorizaciju utvrde Varalja otežava činjenica da od nje do danas nije ostalo ništa sačuvano, a ni sama ubikacija nije sa sigurnošću potvrđena. Međutim, uzevši u obzir Engelovu ubikaciju Varalje, prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, utvrdu se može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.39. Virovi

Engel pretpostavlja da su se Virovi nalazili jugozapadno od Otoka, s obzirom da se 1476. godine navode kao dio otočkog vlastelinstva.²²⁰ Utvrda Virovi u izvorima se prvi puta spominje 1437. godine kao *castrum seu castellum Weruar*. Potom se utvrda navodi 1446. godine, kao *castellum*.²²¹

Godine 1403. vlasnici Virova su plemićka obitelj Alšan, te će u vlasništvu obitelji biti sve do 1437. godine, kada postaje vlasništvo Talovaca.²²² Bösendorfer u „Crticama“ spominje niz mjesta koja su pripadala utvrdi Virovi.²²³ Prema tome, utvrda Virovi bila je sjedište vlastelinstva, a njena funkcija bila je sjedište veće posjedovne cjeline. Na temelju Engelove ubikacije Virova, sukladno prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, utvrdu se može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda

5.40. Vučedol

Prema Pavičiću, vučedolska utvrda nalazila se na obali Dunava, a podignuta je u sklopu podunavske obrambene linije, koja je trebala braniti prijelaze u Ugarsku.²²⁴ Utvrda se u izvorima se prvi puta spominje 1408. godine kao *castrum*. U istome obliku utvrda se spominje 1432. i 1478. godine, a 1478. godine spominje se kao *castrum*. Kaštelan utvrde spominje se 1478. godine.²²⁵

²¹⁸ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Váralja“.

²¹⁹ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 210.

²²⁰ Isto.

²²¹ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Vérvár“.

²²² Isto.

²²³ Bösendorfer, *Crtice*, 169.

²²⁴ Pavičić, *Vukovska župa*, 59.

²²⁵ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Vicsadal“.

Prvi poznati vlasnik Vučedola 1378. godine bio je pripadnik palatinske grane Gorjanskih, Nikola. U vlasništvu palatinske grane Vučedol je vjerojatno bio do smrti Joba Gorjanskog 1481. godine. Sljedeći podatak o vlasnicima Vučedola nalazi se tek u ispravi kralja Vladislava II. iz 1497. godine, u kojoj se navodi da je Ladislav Félegyházi svoju četvrtinu posjeda, uključujući i Vučedol, dao Stjepanu Kesserúju.²²⁶ Jelaš navodi da je Vučedol zasigurno bio središte manjeg značaja.²²⁷ Prema tome, može se pretpostaviti da je utvrda imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave. Prema navedenoj ubikaciji vučedolske utvrde, sukladno prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, utvrdu se može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

5.41. Vukovar

Evlija Čelebi u Vukovaru spominje tri tvrđave: Gradsku tvrđavu, Malu tvrđavu i Veliku tvrđavu. Za Gradsku tvrđavu navodi da leži na obali Dunava, dok Mala tvrđava leži na obali Vuke. Za Malu tvrđavu navodi da je građena od cigle, te da se tu nalazi dizdareva kuća, Sulejman-hanova džamija, skladište streljiva i skladište žita. Dalje navodi da tvrđava ima šest daskom pokrivenih kula i jedna vrata okrenuta prema zapadu. Unutar vrata spominje Vanjsku tvrđavu, u kojoj se nalaze vojničke sobe. Sa unutarnje strane vrata nalazi se tamnica u koju se tamniči stanovništvo iz varoši. U tvrđavi također spominje nekoliko topova okrenutih prema uzvišenjima na sjevernoj i zapadnoj strani grada.²²⁸

Opisujući izgled utvrde Vukovo, Nodilo navodi da su utvrdu sačinjavale dvije nasuprotne četverokutne kule, spojene ograđenim dvorištem. U utvrdu se ulazilo preko pokretnog mosta. U kasnijem je razdoblju iznad podgrađa prigradena još jedna kvadratična kula, a početkom 16. st. dodane su i vanjske zidine s kružnom polukulom i poligonalnim bastionom. Utvrda Vukovo srušila se sama 17. srpnja 1752., a sav građevni materijal je raznesen. Nalazila se između današnje Gajeve i Samostanske ulice te stare Obrtne škole.²²⁹

Anonimni notar kralja Bele datira utvrdu u vrijeme ekspanzija Mađara u 10. stoljeću. Međutim, to se može smatrati pouzdanim dokazom postojanja utvrde u drugoj polovici 12. stoljeća. Uzmu li se u obzir i drugi izvori, to se vremenski podudara i s prvim spomenom vukovskog župana u ispravi kralja Bele III. iz 1192. godine,²³⁰ koja je sačuva u kasnijoj listini kralja Žigmunda iz 1425. godine. Prema pisanim izvorima može se pretpostaviti da je Vukovska županija bila

²²⁶ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 214-215.

²²⁷ Isto.

²²⁸ Čelebi, *Putopis*, 358-359.

²²⁹ Nodilo, „Obrambene građevine“, 720.

²³⁰ Jelaš, *Gradovi*, 79-80.

osnovana u drugoj polovici 12. stoljeća, pa je tada vjerojatno i izgrađena županijska utvrda.²³¹ Utvrda se u izvorima spominje pedesetak puta od 1231. do 1497. godine. U 13. i 14. stoljeću spominje se kao *castrum Wolkou*, dok se u 15. stoljeću spominje kao *castellum Walkowar*. Utvrda i kaštelan se posljednji put u predosmanskim izvorima navode 1523. godine.²³²

Utvrda Vukovo bila je kraljevska utvrda te sjedište županije. Prije izraženijeg procesa feudalizacije posjeda u Vukovskoj županiji, koji se dogodio nakon provale Tatara sredinom 13. stoljeća, županijska je utvrda bila administrativno središte i za zemljišne posjede na širem području svoje teritorijalne nadležnosti. Raspadom jobagionske organizacije u 14. stoljeću utvrda gubi funkciju administrativnog središta. Prelaskom u privatno vlasništvo Vukovar vjerojatno dobiva funkciju nižeg administrativnog središta Talovaca i Gorjanskih, što potvrđuje i spomen kaštela smještenog unutar grada u vrijeme Stjepana Kesserúja.²³³ Vukovarski kaštel vjerojatno je dao izgraditi već spomenuti Stjepan Kesserú. Ne može se isključiti mogućnost da su kaštel dali izgraditi raniji vlasnici Vukovara, Gorjanski. U vlasništvu Kesserúja Vukovar se spominje od 1495. godine, a kaštelom se koristio kao vlastelinskim dvorom.²³⁴ Do kraja srednjega vijeka vukovska utvrda imala je funkciju stalnog županijskog sjedišta.²³⁵ S druge strane, vukovarski kaštel je u vrijeme Talovaca i Gorjanskih imao funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave, da bi u vrijeme Kesserúja imao funkciju sjedišta veće posjedovne cjeline.

Prema ranije iznesenim detaljnim opisima utvrde Vukovo, sukladno prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, može ju se svrstati u kategoriju nizinskih utvrda. Osim utvrde, u Vukovaru je postojao i kaštel, kojega se može svrstati u kategoriju kaštela u naseljima.

5.42. Živica

Utvrda i mjesto Živica do danas nisu ostali sačuvani. Godine 1550. Živica se navodi u osmanskim defterima u sastavu nahije Nijemci. Engel Živicu ubicira oko današnjeg mjesta Privlake.²³⁶ Utvrda se u izvorima se prvi puta spominje 1495. godine kao *castellum Sywycza*. U istome obliku navodi se i 1497. te 1501. godine.²³⁷ U izvorima nema podataka o kaštelanima utvrde Živica.

²³¹ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 216.

²³² Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Valkóvár“.

²³³ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 216-218.

²³⁴ Jelaš, *Gradovi*, 82.

²³⁵ Jelaš, „Rekonstrukcija“, 216-218.

²³⁶ Engel, *Valkó vármegye*, s.v. „Zsivica“.

²³⁷ Isto.

Godine 1495. utvrda Živica je u vlasništvu kaločkog nadbiskupa Petra. U njegovu vlasništvu Živica se nalazi sve do 1501. godine, a daljnji tijek vlasnika ne može se pratiti.²³⁸ Prema navedenom podatku o pripadnosti utvrde Živica kaločkome nadbiskupu, može se pretpostaviti da je utvrda imala funkciju sjedišta niže vlastelinske uprave.

Činjenica da od utvrde Živica do danas nije ostalo ništa sačuvano otežava kategorizaciju obrambene građevine. Međutim, na temelju iznesene Engelove ubikacije Živice kod današnje Privlake, može se pretpostaviti da utvrda pripada kategoriji nizinskih utvrda.

²³⁸ Isto.

6. Obrambene građevine na temelju arheoloških nalazišta

O obrambenim građevinama na prostoru Vukovske županije može se saznati i na temelju provedenih arheoloških istraživanja i terenskih rekognisciranja. Na temelju arheoloških istraživanja poznati su podatci za dvije srednjovjekovne obrambene građevine.

6.1. Zvizdan-grad

Prema ostacima utvrde Zvizdan-grad može se zaključiti da je utvrda imala dva opkopa od kojih je vanjski bio plići, a unutarnji dublji i širi te je bio sa istočne strane povezan sa rijekom Studvom. Na nekoliko mjesta još su vidljivi ostatci zidina i svodova. Ne zna se točno kada je utvrda razrušena i napuštena, no pretpostavlja se da se to dogodilo u drugoj polovici 15. stoljeća.²³⁹

Utvrda nalazi duboko u šumi, na otočiću s duplim opkopom sa tri strane (sjeverna, južna i zapadna), dok se sa istočne strane nalazi Studva. Bilježi kako su ostatci utvrde površine od 1.7 hektara. Veći, unutarnji opkop ima širinu od 23 metra i dubinu od 10 metara, a njegova dužina iznosi 163 metra. Nasip između opkopa na najširem dijelu iznosi 20 metara, a na najužem 15 metara. Na otočiću je uočljiv jedan vanjski zid dužine oko 11 metara, visine 1.2 metra te debljine 2.20 metara. Vidljiv je i jedan luk, ranije otkopavan te naknadno zatrpavan. Po otočiću su vidljive uzvisine ispod kojih se nalaze zidani lukovi. Utvrda je građena od kamena i cigle. Arheološka istraživanja upućuju da je Zvizdan-grad građen na ostacima ranije građevine.²⁴⁰

6.2. Baćino

Na lokalitetu Baćino-Ćelije, gdje se na obali Vuke nalazi umjetno uzvišenje, arheološkim rekognisciranjem terena utvrđena je mogućnost postojanja utvrde oko 3 km uzvodno od Hermana. Na spomenutom položaju utvrđeno je postojanje prapovijesnog gradinskog sloja, no nedvojbeno postoji i srednjovjekovni sloj. Na istu mogućnost upućuju i dvije zemljišne karte općine Antin. Stariji plan iz 1794. godine sadrži posebno naznačen položaj Ćelije, ovalnog oblika s opkopima ispunjenima vodom. Na planu iz 1837. kod navedenog lokaliteta stoji da se ondje nalaze ruševine utvrde.²⁴¹ Utvrda na lokalitetu Baćino bila je sjedište veće posjedovne cjeline. Prema navedenim opisima utvrde Baćino, sukladno prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina, utvrdu se može svrstati u kategoriju nizinskih utvrda.

²³⁹ Tomislav Lunka, *Soljani kroz prošlost*, Ur: Ivica Ćosić Bukvin (Soljani: vlastita naklada, 2011) 43-45.

²⁴⁰ Isto, 45-47.

²⁴¹ Jelaš, „Srednjovjekovne obrambene građevine“, 45.

7. Utvrđene crkve

Na području srednjovjekovne Vukovske županije zabilježene su dvije utvrđene crkve, koje su, osim sakralne funkcije, zbog svog smještaja na strateškom položaju imale i važnu obrambenu funkciju. U radu se prikazuju utvrđene crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu te utvrđena crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima.

7.1. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu

Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu smještena je na uzvisini izvan sela. Građena je od opeke kao longitudinalna jednobrodna crkva s užim i nižim svetištem.²⁴² Karač navodi da se radi o utvrđenoj crkvi sa funkcijom zbijega, odnosno refugija.²⁴³ Karač navodi da su 1875. vidljivi ostatci zidina oko crkve, te kamen, opeka i prapovijesna keramika.²⁴⁴

7.2. Crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima

Pod imenom sv. Bartola crkva se spominje 1660. godine u izvještaju Petra Nikolića koji je kao biskupski vizitator zagrebačkog biskupa Petra Peretića tada utvrđivao granice zagrebačke biskupije u Slavoniji. Prema stilskim osobinama, crkva je mješavina romaničko-gotičkih značajki, pa se gradnja smješta u sredinu i drugu polovicu 13. stoljeća. Kosi toranj crkve sv. Bartola imao je funkciju stražarnice kojom se nadzire čitava okolica. Crkva je smještena na brijegu, pa stoga kosina tornja nije nastala slijeganjem terena, nego zbog brzine gradnje, što indicira da je crkva sv. Bartola nastala neposredno nakon tatarskog pustošenja Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva 1242. godine.²⁴⁵

²⁴² Andreja Šimičić, Margareta Turkalj, „Kapela Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu“ *Zbornik Muzeja Đakovštine* 8, (2007): 71-90. pristup ostvaren 29. V. 2022 <https://hrcak.srce.hr/217337> 72-74.

²⁴³ Karač, „Srednjovjekovne utvrde, gradine i gradišta“, 3.

²⁴⁴ Karač, „Srednjovjekovne utvrde, gradine i gradišta“, 12.

²⁴⁵ Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 23-24.

8. Analiza obrambenih građevina na prostoru Vukovske županije

U ranijim poglavljima ovoga rada izneseni su podatci o terminima kojima su obrambene građevine označavane u izvorima, zatim u kojem stoljeću se obrambena građevina prvi puta navodi u izvorima, o funkciji obrambene građevine, pitanju vlasništva te o kategorizaciji obrambenih građevina prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina. Svi izneseni podatci tablično su raspoređeni i analizirani u obliku torta grafa (eng. *pie chart*).

Prvo se pristupilo analiziranju podataka o prvom navođenju obrambenih građevina u izvorima (Prilog 2). U rasponu od 12. do 16. stoljeća na prostoru Vukovske županije navodi se ukupno 42 obrambene građevine. U tabličnom prikazu te grafu (Prilog 3) vidljivo je da se najveći broj obrambenih građevina (30), prvi puta navodi u 15. stoljeću. Razlog tomu može se naći u pitanju vlasništva. Naime, u kasnom srednjem vijeku sve je veća pojava plemićkog vlasništva nad određenim posjedima. Po stjecanju posjeda, plemić bi na strateškom mjestu izgradio obrambenu građevinu, koja bi mu služila u administrativne svrhe, ali i obrambene ukoliko se posjed nađe u ratnoj opasnosti. Najmanje obrambenih građevina se prvi puta navodi u 12. stoljeću (1). I ovdje se razlog krije u pitanju vlasništva. Naime, u razdoblju ranog i razvijenog srednjega vijeka kralj je većinski vlasnik zemlje, a plemstvo kakvo poznaje kasni srednji vijek još nije došlo do tog stupnja razvoja da može sebi prisvajati posjede i utvrde. Stoga se utvrde u ranom i razvijenom srednjem vijeku uglavnom vežu uz kraljevske posjede i županijska sjedišta. Jednak broj obrambenih građevina se prvi puta navodi u 13. i 14. stoljeću (4), dok se u prvoj polovici 16. stoljeća prvi puta navode samo 3 obrambene građevine.

Potom se pristupilo analizi obrambenih građevina na temelju termina korištenih prilikom označavanja istih (Prilog 4). U rasponu od 12. do 16. stoljeća najviše obrambenih građevina označeno je terminom *castellum* u 15. stoljeću (31), dok u razdoblju od 12. do 14. stoljeća termin *castellum* nije u upotrebi. U grafičkom prikazu uporabe termina *castrum* prilikom označavanja obrambenih građevina (Prilog 5) vidljivo je da se najviše obrambenih građevina (16) označava terminom *castrum* u 15. stoljeću. Potrebno je ipak napomenuti da se najčešće radi o prvoj polovici 15. stoljeća. Potom su terminom *castrum* označavane u 12. stoljeću (1), 13. stoljeću (5), 14. stoljeću (7) te 16. stoljeću (11). Obrambene građevine koje se u 16. stoljeću označavaju terminom *castrum* najčešće se od samog prvog navoda označavaju kao *castrum*. U grafičkom prikazu uporabe termina *castellum* prilikom označavanja obrambenih građevina (Prilog 6), vidljivo je da se najviše obrambenih građevina označava terminom *castellum* u 15. stoljeću (31). Ranije se, od 12. do 14. stoljeća, termin *castellum* ne koristi prilikom označavanja obrambenih građevina. Potom se terminom *castellum* označavaju obrambene građevine u 16.

stoljeću označavaju 17 puta. Terminom *castrum* u izvorima se označavaju utvrde iz razdoblja razvijenog srednjeg vijeka, dok se terminom *castellum* označavaju one nastale u kasnom srednjem vijeku. Tako se primjerice iločka utvrda kroz čitav srednji vijek označava terminom *castrum*. Također je uočljivo da je termin *castellum* najčešće korišten uz one utvrde koje se spominju u plemićkom vlasništvu, dok se *castrum* veže uz one koje su nastale kao kraljevske utvrde.

Analizom obrambenih građevina prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina (Prilog 7 i 8) najviše je evidentiranih nizinskih utvrda (34), što je i razumljivo s obzirom na geografski smještaj same županije. Zatim slijede gorske utvrde (5), kašteli u naseljima (4) te citadele (3).

Analizom obrambenih građevina prema pitanju vlasništva po stoljećima (Prilog 9) vidljivo je da je najveći broj obrambenih građevina u plemićkom vlasništvu u 15. stoljeću. Prema grafičkom prikazu obrambenih građevina u kraljevskom vlasništvu (Prilog 10) najveći broj bio u 14. stoljeću (3). U 12. stoljeću ukupno je jedna obrambena građevina bila u kraljevskom vlasništvu, a isti slučaj je i u sljedećem, 13. stoljeću. Radi se o vukovskoj utvrdi, koja je bila sjedište županije. U grafičkom prikazu obrambenih građevina u crkvenom vlasništvu (Prilog 11) vidljivo je da je pojednak broj bio u 15. i 16. stoljeću (5). U 12. stoljeću nema obrambenih građevina u crkvenom vlasništvu, dok su u 13. stoljeću zabilježene dvije obrambene građevine u crkvenom vlasništvu. Isti slučaj je i u sljedećem, 14. stoljeću. U grafičkom prikazu obrambenih građevina u plemićkom vlasništvu (Prilog 12) vidljivo je da je najveći broj u 15. stoljeću (35). U 12. stoljeću nisu zabilježene obrambene građevine u plemićkom vlasništvu, dok su u 13. stoljeću zabilježene dvije obrambene građevine u plemićkom vlasništvu. U 14. stoljeću zabilježeno je 10 obrambenih građevina u plemićkom vlasništvu, a u 16. stoljeću zabilježeno je njih 24.

Analizom obrambenih građevina prema funkciji (Prilozi 13 i 14) utvrđeno je da je najveći broj obrambenih građevina na prostoru Vukovske županije bio u funkciji sjedišta niže vlastelinske uprave (23). Potom slijedi funkcija sjedišta veće posjedovne cjeline (18). U funkciji rezidencije plemićkih obitelji nalazi se svega 8 obrambenih građevina. Kao utvrđeni vlastelinski kompleks evidentiraju se samo 2 obrambene građevine, a u funkciji utvrđenog biskupijskog kompleksa samo je jedna obrambena građevina (đakovačka utvrda). U funkciji županijskoga sjedišta kroz čitav srednji vijek nalazi se vukovska utvrda.

9. Zaključak

Na temelju relevantne literature vezane uz obrambene građevine na prostoru Vukovske županije u radu se nastojalo dati pregled svih obrambenih građevina na tome prostoru. Također, nastojalo se, osim pregleda slijeda vlasnika, navođenja obrambenih građevina u izvorima te ubikacije istih, dati i uvid u izgled obrambenih građevina, njihovu funkciju i kategorizaciju. Time je postignut temeljni cilj rada.

Analizom literature utvrđeno je kako za većinu obrambenih građevina na prostoru Vukovske županije postoje izvori, no zastupljenost podataka se uvelike razlikuje. Tako su primjerice obrambene građevine koje su imale značajniju ulogu, funkciju i čiji su vlasnici imali viši status (npr. Gorjani, Ilok, Vukovar, Đakovo itd.), posve očekivano, zastupljenije u literaturi (i u izvorima) od onih koje su imale niže funkcije, koje su se nalazile na rubnim područjima županije (Kostroman, Mihaljevica, Varalja, Živica itd.).

Provedenom analizom obrambenih građevina na temelju prvog spominjanja u izvorima, pitanja vlasništva, funkciji te kategorizaciji obrambenih građevina, utvrđeno je da se najveći broj obrambenih građevina prvi puta spominje u 15. stoljeću, kada dolazi i do veće pojave plemićkoga vlasništva u posjedovnim odnosima. Zaključivanje o funkciji obrambenih građevina otežava nejednaka zastupljenost podataka o vlasništvu obrambenih građevina. Tako je za neke obrambene građevine jednostavno zaključiti koju su funkciju imale tijekom srednjega vijeka, dok je za druge to moguće tek pretpostaviti. Ovaj nesrazmjer u zastupljenosti proizlazi iz činjenice da su neke obrambene građevine u Vukovskoj županiji imale pogranični položaj, dok su druge bila sijela važnih plemićkih obitelji. Kategorizaciju obrambenih građevina otežava nepoznata ubikacija pojedinih obrambenih građevina, pa se o položaju istih može govoriti tek na temelju ranije iznesenih pretpostavki o ubikaciji. Kategorizacija je otežana kod obrambenih građevina koje su imale nižu funkciju ili se spominju kao pogranične, jer o njima u pravilu ima i manje podataka.

Neka buduća povijesna istraživanja temeljena na do sada još nepoznatim izvorima ili uz pomoć ranonovovjekovnih karata, možda će biti prilika da se dozna više o trenutno slabije zastupljenim obrambenim građevinama. Isto tako, potrebna su i nova arheološka istraživanja koja bi potkrijepila ne samo nova povijesna istraživanja, nego i u literaturi iznesene pretpostavke o položaju određenih obrambenih građevina. Uz to, daljnjim istraživanjem rasprostranjenosti obrambenih građevina na prostoru Vukovske županije doprinijet će se utvrđivanju mreže obrambenih građevina na prostoru županije.

10. Izvori i literatura

10.1. Izvori

1. Čelebi, Evlija. *Putopis – odlomci o jugoslovenskim zemljama*. Urednik: Milosav Popadić. Sarajevo: IRO „Veselin Masleša“ 1979.

10.2. Literatura

1. Bekavac Basić, Ivan, Marević, Jozo, Međeral, Franjo. *Latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski školski rječnik s kratkom gramatikom*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

2. Boras, Jelena. *In villa que vocatur Diaco*. Đakovo: Muzej Đakovštine, 2018. Pristup ostvaren 23. VIII. 2022. <https://muzej-djakovstine.hr/wp-content/uploads/2018/12/IN-VILLA-QUE-VOCATUR-DIACO.pdf>

3. Bösendorfer, Josip. *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske baranjske, Vukovske i Srijemske*. Vinkovci: Privlačica, 1994.

4. Csánki, Desző. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Sv. 1-5. Budapest: Magyar Tudományos Akademia, 1890-1913.

5. Engel, Pál. *Magyarország a középkor végen: Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. /Hungary in the Late Middle Ages: Digital vector map and attaching database about the settlements and landowners of medieval Hungary*. Budapest: TÉRINFO Bt, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2001.

6. Engel, Pál. *Valkó vármegye* (rukopis, neobjavljeno)

7. Gašić, Emerik. *Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske : načinjen iz povijesnih izvora s pridodanim životopisima*. Prir. i prev. Stjepan Sršan. Osijek: Državni arhiv u Osijeku, 2000.

8. Horvat, Zorislav. *Burgologija*. Zagreb: Upi-2m Plus d.o.o., Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, 2014.

9. Horvat, Zorislav. „Utvrde grada Iloka“, u: *Iločki statut 1525. godine i iločko srednjovjekovlje. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*. Gl. ur. akademik Tomislav Raukar, 105-131. Zagreb-Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2002.

10. Jelaš, Danijel. *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2020.
11. Jelaš, Danijel. „Srednjovjekovne obrambene građevine na kartama iz 18. i 19. stoljeća u Državnom arhivu u Osijeku: Serija Beljskog, Valpovačkog i Vukovarskog vlastelinstva te zbirke zemljišnih karata Slavonije i Srijema“. U: *Scrinia Slavonica* 16 (2016): 35-62. pristup ostvaren 25. V. 2022 <https://hrcak.srce.hr/clanak/261003>
12. Jelaš, Danijel. „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2018. Pristup ostvaren 25. V. 2022 <https://www.bib.irb.hr/927091>
13. Karač, Zlatko. „Srednjovjekovne utvrde, gradine i gradišta na području Đakovštine - Rekognosciranje i topografija lokaliteta“. U: *Obavijesti - Hrvatsko arheološko društvo* 23 (1991): 31-34, pristup ostvaren 26. V. 2022 <https://www.bib.irb.hr/306491>
14. Kolesarić, Petra. „Povijesno-topografski pregled posjeda Borovo i Mikola u kasnom srednjem vijeku“. Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2020. Pristup ostvaren 22. VIII. 2022 <https://repositorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A5649>
15. Lozuk, Josip. *Srednjovjekovne utvrde Brodskog Posavlja*. Slavonski Brod: Muzej Brodskog Posavlja, 2015.
16. Lunka, Tomislav. *Soljani kroz prošlost*. Ur. Ivica Ćosić Bukvin, Soljani: vlastita naklada, 2011.
17. Mažuran, Ive. *Srednjovjekovni i turski Osijek*. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Gradsko poglavarstvo Osijek, Školska knjiga, 1994.
18. Močanin, Nenad. „Osmanski Osijek – novi pristup“. U: *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti* 51 (2016): 90-91, pristup ostvaren 21. IX. 2022. <https://hrcak.srce.hr/clanak/228081>
19. Nodilo, Branko. „Obrambene građevine uz obalu Dunava“. U: *Građevinar* 57 (2009): 717-725. pristup ostvaren 17. VI. 2022 <http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-57-2005-09-07.pdf>
20. Njari, Denis. „Naselja laslovačkog vlastelinstva u srednjem vijeku“. U: *Scrinia Slavonica* 18 (2018), 69-97, pristup ostvaren 27. V. 2022 <https://hrcak.srce.hr/clanak/308681>

21. Pavičić, Stjepan. *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940.
22. Petković, Danijel. *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja*. Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci, 2006.
23. Szabo, Gjuro. *Sredovječni gradovi u Slavoniji*. Vinkovci: Slavonica, 1994.
24. Šimičić, Andreja, Turkalj, Margareta. „Kapela Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu“. U: *Zbornik Muzeja Đakovštine* 8, (2007): 71-90. pristup ostvaren 29. V. 2022 <https://hrcak.srce.hr/clanak/317191>
25. Varga, Szabolcs. „Je li 1526. godine postojala utvrda u Osijeku?“. U: *Scrinia Slavonica* 10 (2010): 567-580. pristup ostvaren 10. VIII. 2022 <https://hrcak.srce.hr/77918>

Internetski izvori

1. „Castrum Berekszo – Berkasovo“. *Turistička organizacija opštine Šid*. Pristup ostvaren 21. VIII. 2022. https://www.tourismsid.rs/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=105&Itemid=177
2. „Cerna“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 25. V. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11289>
3. „Garčin“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 23. VIII. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=21268>
4. „Laslovo“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 27. VIII. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35508>
5. Matijaško, Martina - „Pojmovnik utvrdnog graditeljstva“. Zagreb: *Bulwark of Europe - Digitizing the Habsburg-Ottoman Frontier*, 2022. *Vojnakrajina.ffzg.unizg.hr*. Pristup ostvaren 25. V. 2022 <https://vojnakrajina.ffzg.unizg.hr/pojmovnik-utvrdnog-graditeljstva/>
6. „Sikirevci“. *Hrvatska internetska enciklopedija*. Pristupljeno 27. VIII. 2022. <https://enciklopedija.cc/index.php/Sikirevci>
7. „Valpovački dvorac Prandau-Normann“. *Turistička zajednica grada Valpova*. Pristupljeno 28. VIII. 2022 <https://tz.valpovo.hr/dvorac-i-perivoj-valpovo/>

8. „Vukovska županija“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristup ostvaren 24. V. 2022.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65663>

11. Prilozi

Prilog 1. *Tablica 1. Pojmovnik utvrdnog graditeljstva*²⁴⁶

Pojam	Definicija
Bedem	<i>„1. zemljani nasip oko utvrde ili grada, 2. (zidina)“</i>
Castrum	<i>„rimski (antički) utvrđeni vojni logor/tabor okružen obrambenim jarcima i nasipima; u stručnoj literaturi ovaj naziv ne bi trebalo koristiti za kasnija arhitektonska rješenja kao što su utvrde i sl. iako se one tako nazivaju u izvorima“</i>
Citadela	<i>„Samostalna utvrda u gradu ili unutar veće tvrđave; obično na prirodno povišenom dijelu“</i>
Crkva-utvrda	<i>„crkva koja ima elemente utvrdnog graditeljstva, najčešće zvonik građen poput kule s ulazom na prvom katu i strijelnicama; može biti opasana zaštitnim bedemom“</i>
Grad	<i>„širok pojam koji označava razne vrste srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih utvrđenih arhitektonskih sklopova (burg, tvrdi grad, utvrđeni grad, kraljevski grad, plemićki grad, feudalni grad, „stari grad“ ...)“</i>
Gradina	<i>„prapovijesno utvrđenje smješteno na povišenom terenu, tj. strateškoj uzvisini“</i>
Gradište	<i>„ranosrednjovjekovno utvrđeno naselje, osobito kod Slavena“</i>
Humak	<i>„umjetno nasipan ili doraden zemljani brežuljak (ponekad prapovijesni tumul) u obliku krnjeg stošca na kojem je podignuta drvena ili kamena kula ili manja utvrda“</i>
Kapela, dvorska	<i>„omanja sakralna građevina vezana uz pojedinu utvrdu; privatna kapela vlasnika utvrde“</i>

²⁴⁶ Matijaško, „Pojmovnik utvrdnog graditeljstva“, (Zagreb: Bulwark of Europe - Digitizing the Habsburg-Ottoman Frontier, 2022), [Vojnakrajina.ffzg.unizg.hr](https://vojnakrajina.ffzg.unizg.hr), pristupljeno 25. V. 2022
<https://vojnakrajina.ffzg.unizg.hr/pojmovnik-utvrdnog-graditeljstva/>

Kaštel, renesansni	„manja utvrda pravokutnog ili kvadratnog tlocrta s pridodanim obrambenim elementima kao što su okrugle kule, puškarnice i opkop; grade se od kraja 15. st. kao utvrđene rezidencije, često na položajima podno srednjovjekovnih utvrda“
Kaštel, romanički	„manja utvrda pravokutnog ili kvadratnog tlocrta; ukoliko je teren nepravilan, tlocrt može biti poligonalan, ali ne i zaobljen“
Kaštelan	„upravitelj utvrde i zapovjednik garnizona; u početku samo kraljevskih; od 15. st. funkcija dobiva titulu kapetan“
Kula	„visoka čvrsta građevina od drveta, kamena ili opeke pravokutnog, kvadratnog ili kružnog tlocrta raznih namjena; može biti samostojeća ili dio zidine utvrde; važan obrambeni element utvrde“
Kula, branič	„branič-kula je uvriježeni naziv za glavnu, a često i jedinu kulu unutar srednjovjekovne utvrde“
Kula, stambena	„kula koja sjedinjuje funkcije obrane i nadzora te ugodnog stanovanja; najčešće u utverdama gdje nije građen palas“
Kula, stražarska	„kula kojoj je osnovna namjena nadzor neposrednog okoliša utvrde; često je sastavni dio bedema“
Kula, ulazna	„kula koja štiti glavni ulaz u utvrdu; obično je opremljena pokretnim mostom“
Kula, utočišna	„služi kao posljednja točka obrane, a najčešće je izdvojena na najvišoj točki položaja“
Kurija	„veća kuća, prizemnica ili jednokatnica, s imanjem“
Opkop	„zaštitni rov oko utvrde, utvrde i podgrađa ili drugog naselja; može biti suhi ili ispunjen vodom“
Palas	„u srednjovjekovnoj utvrdi reprezentativni objekt za trajni ili povremeni boravak vlasnika utvrde; prvenstveno stambenog karaktera“
Palisada	„zapreka od zašiljenih stupova zabijenih u zemlju; ograda od kolaca“
Podgrađe	„1. pomoćni objekti vezani uz utvrdu kao što su staje, hambari, kovačnica i sl. smješteni izvan prostora same utvrde; 2. naselje obrtnika, trgovaca i drugih službenika utvrde u njezinoj neposrednoj blizini; može biti opasano bedemima ili zaštićeno na koji drugi način“
Pokretni most	„drvena platforma ispred glavnog ulaza u utvrdu/ulazne kule/barbakana kojom se premošćivao opkop“

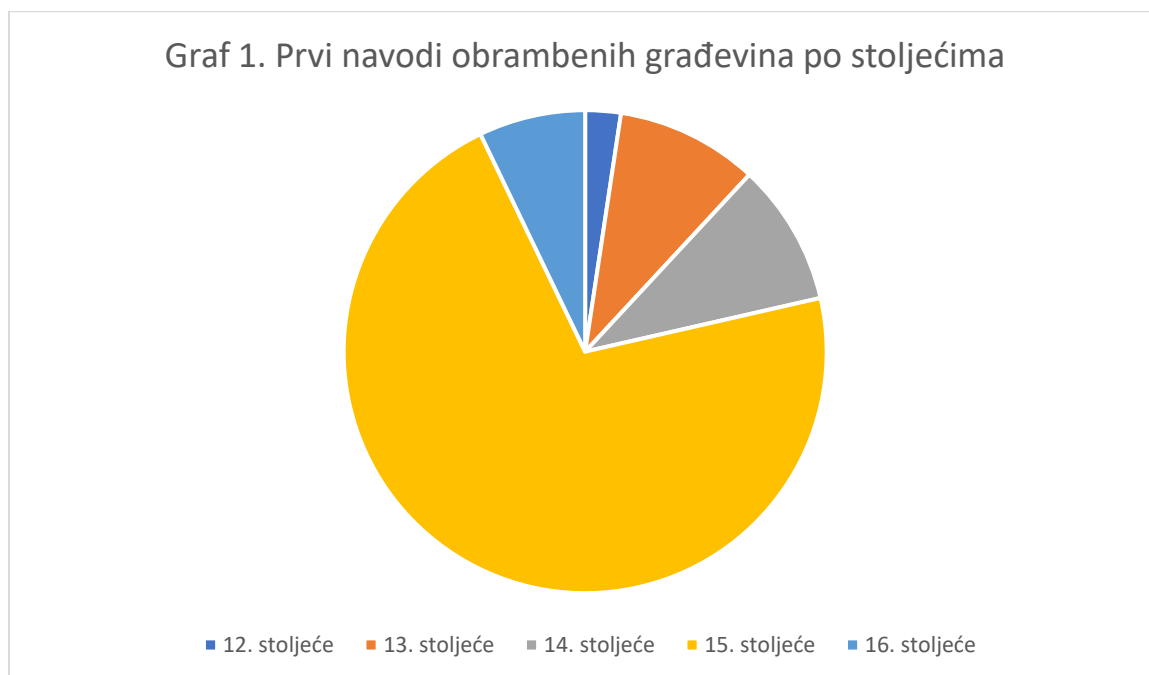
Polukula	<i>„kamena kula, najčešće kružnog tlocrta, kod koje je strana okrenuta dvorištu ili naselju otvorena; otvoreni dio može biti zaštićen drvenim ogradama na pojedinim katovima ili laganom drvenom oplatom“</i>
Refugij	<i>„mjesto sigurnosti u slučaju opasnosti; jedna od mogućih funkcija pojedine utvrde“</i>
Toranj	<i>„čvrsta visoka i uska građevina koja stoji samostalno ili je dio neke druge građevine (npr. crkveni toranj)“</i>
Utvrda	<i>„trajan građevinski objekt sagrađen u svrhu obrane na strateški istaknutom i teže pristupačnom položaju; u hrvatskoj stručnoj literaturi ova bi riječ trebala zamijeniti pojam burg iako se mogu koristiti kao sinonimi“</i>
Wasserburg	<i>„na njemačkom govornom području grad ili utvrda potpuno okružena vodom; u hrvatskoj stručnoj literaturi označava srednjovjekovne i ranonovovjekovne nizinske gradove i utvrde okružene vodom, osim gradišta“</i>
Zidina	<i>„zid podignut kao osnovna zaštita utvrde ili grada; dio utvrđenja koje povezuje kule“</i>

Prilog 2. Tablica 2. Prvi navodi obrambenih građevina po stoljećima

NAZIV OBRAMBENE GRAĐEVINE	12. STOLJEĆE	13. STOLJEĆE	14. STOLJEĆE	15. STOLJEĆE	16. STOLJEĆE
Alšan				+	
Atya (Šarengrad)				+	
Beletinci				+	
Berkasovo				+	
Borovo				+	
Cerna		+			
Čakovci					+
Đakovo		+			
Erdut				+	
Garčin				+	
Gorjani		+			
Hropkovci				+	
Herman				+	
Ilok			+		
Ivankovo				+	
Kalotinci				+	
Kórógyvár		+			

Kostroman					+
Laslovo				+	
Leva				+	
Mihaljevica					+
Mikola				+	
Morović				+	
Neštin				+	
Nevna			+		
Nijemci				+	
Nuštar				+	
Osijek				+	
Ostrovo			+		
Palina				+	
Potoš				+	
Rača				+	
Remete				+	
Slakovci				+	
Sotin				+	
Susek				+	
Szentlőrinc			+		
Varalja				+	
Virovi				+	
Vučedol				+	
Vukovar	+				
Živica				+	
UKUPNO:	1	4	4	30	3

Prilog 3. Graf 1. Prvi navodi obrambenih građevina po stoljećima

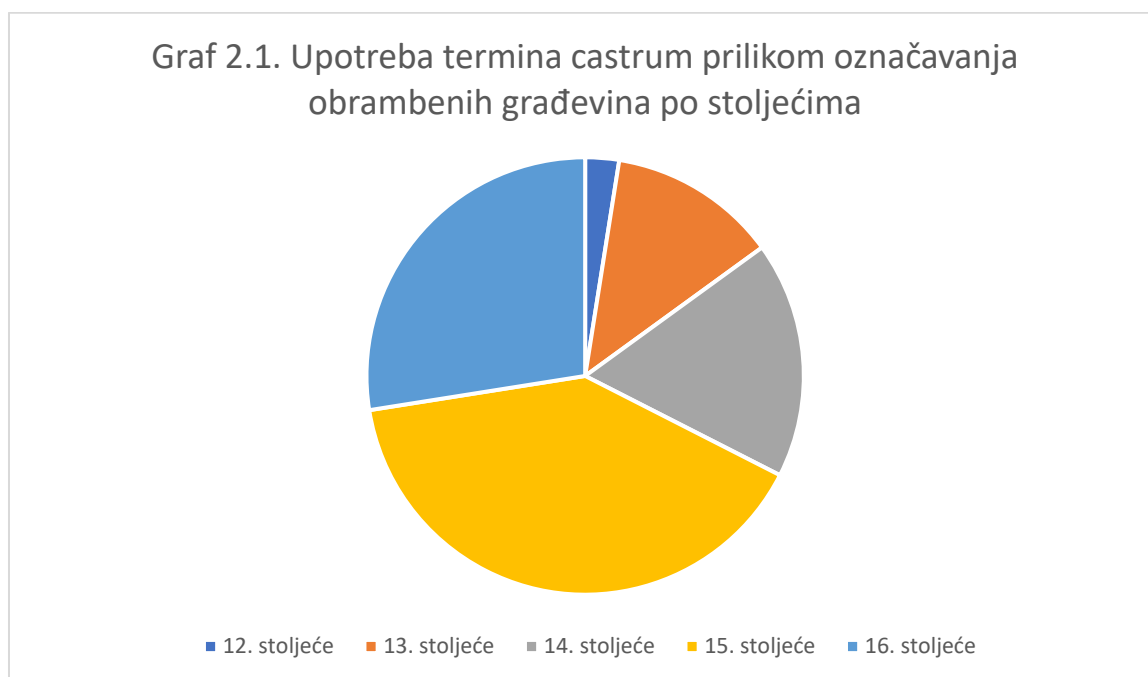

Prilog 4. Tablica 3. Upotreba termina prilikom označavanja obrambenih građevina po stoljećima

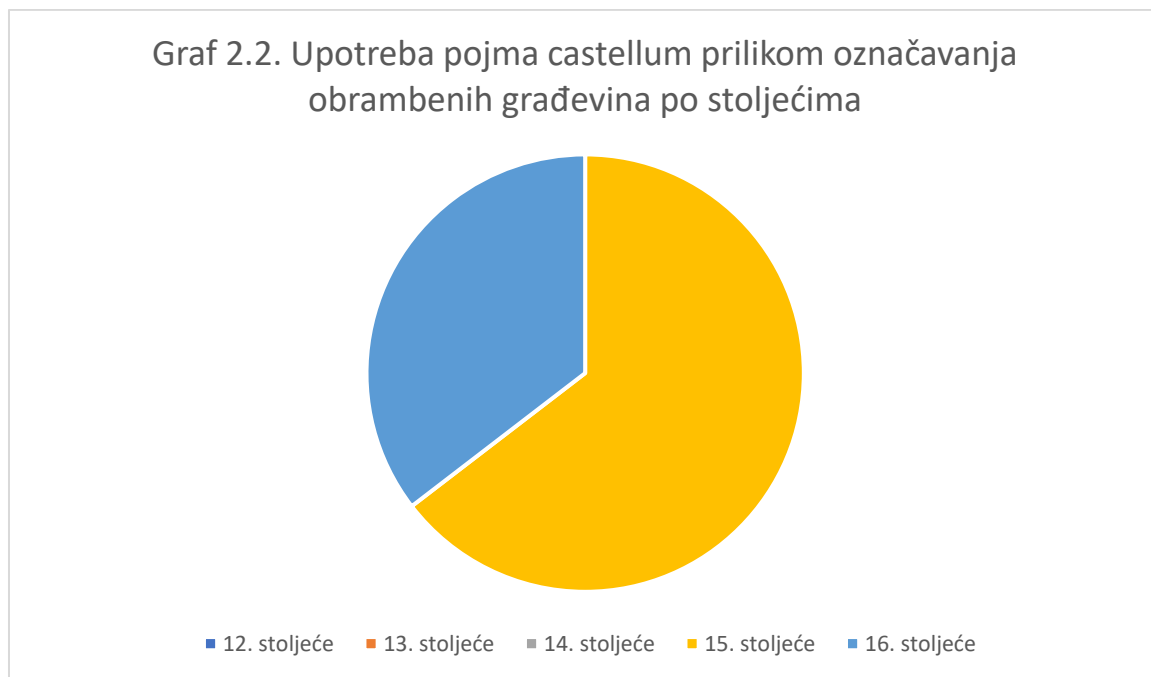
NAZIV OBRAMBENE GRAĐEVINE	12. STOLJEĆE	13. STOLJEĆE	14. STOLJEĆE	15. STOLJEĆE	16. STOLJEĆE
Alšan				castellum	
Atya (Šarengrad)				castellum	castellum
Beletinci				castellum	castellum
Berkasovo				castrum	castrum
Borovo				castellum	castellum/ castrum
Cerna		castrum	castrum	castrum/ castellum	castellum
Čakovci					castellum
Đakovo		castrum			
Erdut				castellum	
Garčin				castellum	castellum
Gorjani		castrum		castrum/ castellum	castrum/ castellum
Hropkovci				castellum	
Herman				castellum	
Ilok			castrum	castrum	castrum
Ivankovo				castrum/ castellum	castrum/ castellum
Kalotinci				castellum	castellum
Kórógyvár		castrum	castrum	castrum	
Kostroman					castellum
Laslovo				castellum	
Leva				castellum	
Mihaljevica	--	--	--	--	--
Mikola				castellum	
Morović				castrum	castrum
Neštin				castellum	castellum
Nevna			castrum	castrum	castrum
Nijemci				castellum/ castrum	castellum/ castrum
Nuštar				castellum	
Osijek				castellum	
Ostrovo			castrum		
Palina				castellum/ castrum	
Potoš				castellum	castellum

Rača				castellum/ castrum	castellum
Remete				castellum	
Slakovci				castellum	castellum
Sotin				castellum/ castrum	castrum
Susek				castellum	castellum
Szentlőrinc			castrum	castrum	castrum
Varalja				castellum/ castrum	
Virovi				castellum/ castrum	
Vučedol				castellum/ castrum	
Vukovar	castrum	castrum	castrum	castellum	castrum
Živica				castellum	castellum
UKUPNO					
castrum:	1	5	7	16	11
castellum:	0	0	0	31	17

Prilog 5. Graf 2.1. Upotreba termina castrum prilikom značavanja obrambenih građevina po stoljećima

Prilog 6. Graf 2.2. Upotreba termina *castellum* prilikom značavanja obrambenih građevina po stoljećima

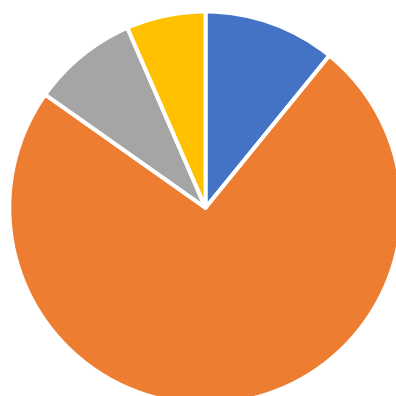
Prilog 7. Tablica 4. Obrambene građevine prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina

NAZIV OBRAMBENE GRAĐEVINE	GORSKA UTVRDA	NIZINSKA UTVRDA	KAŠTELI U NASELJIMA	CITADELA
Alšan		+		
Atya (Šarengrad)	+			
Beletinci		+		
Berkasovo		+		
Borovo			+	
Cerna		+		
Čakovci		+		
Đakovo				+
Erdut	+			
Garčin	+			
Gorjani		+	+	
Hropkovci		+		
Herman		+		
Ilok	+			+
Ivankovo		+		

Kalotinci		+		
Kórógyvár		+		
Kostroman		+		
Laslovo		+		
Leva		+		
Mihaljevica		+		
Mikola		+		
Morović		+		
Neštin	+			
Nevna		+		
Nijemci		+		
Nuštar		+		
Osijek			+	+
Ostrovo		+		
Palina		+		
Potoš		+		
Rača		+		
Remete		+		
Slakovci		+		
Sotin		+		
Susek		+		
Szentlőrinc		+		
Varalja		+		
Virovi		+		
Vučedol		+		
Vukovar		+	+	
Živica		+		
UKUPNO:	Gorske utvrde	Nizinske utvrde	Kašteli u naseljima	Čitadele
	5	34	4	3

Prilog 8. Graf 3. Obrambene građevine prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina

Graf 3. Obrambene građevine prema prilagođenoj kategorizaciji obrambenih građevina

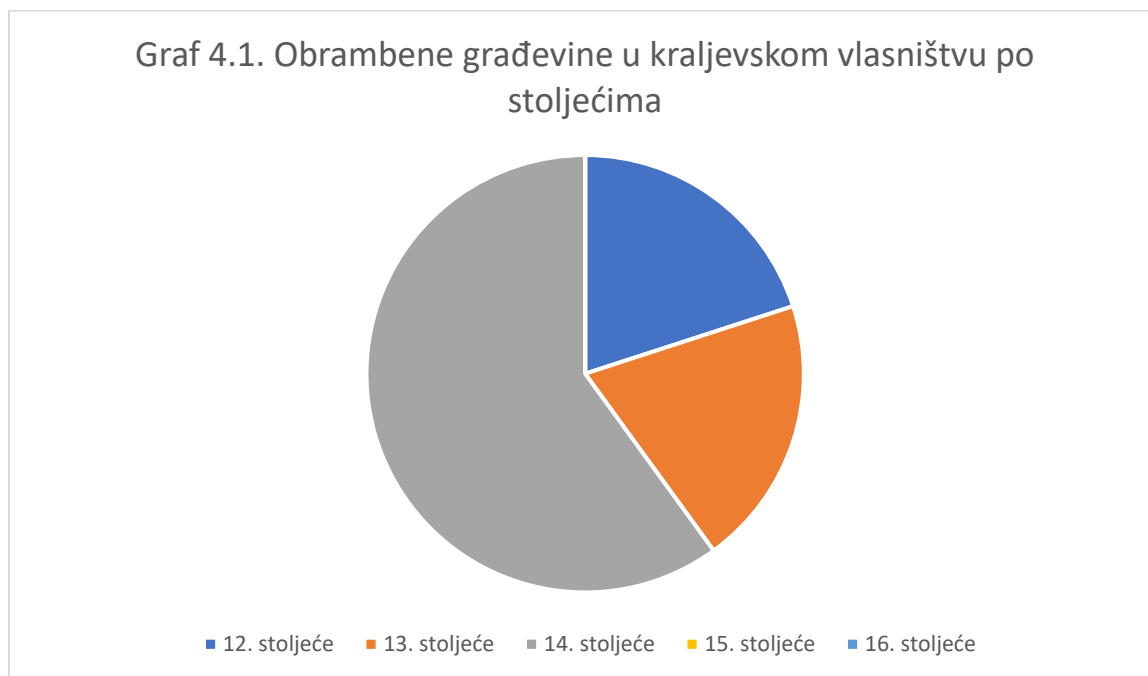
■ Gorske utvrde ■ Nizinske utvrde ■ Kašteli u naseljima ■ Citadele

Prilog 9. Tablica 5. Obrambene građevine prema vlasništvu po stoljećima

NAZIV OBRAMBENE GRAĐEVINE	12. STOLJEĆE	13. STOLJEĆE	14. STOLJEĆE	15. STOLJEĆE	16. STOLJEĆE
Alšan				plemička	
Atya (Šarengrad)			plemička	plemička	plemička
Beletinci				plemička	plemička
Berkasovo				plemička	plemička
Borovo				plemička	plemička
Cerna		crkvena	crkvena	plemička	plemička
Čakovci					plemička
Đakovo		crkvena	crkvena	crkvena	crkvena
Erdut				plemička	plemička
Garčin				crkvena	crkvena
Gorjani		plemička	plemička	plemička	plemička
Hropkovci				plemička	
Herman				plemička	
Ilok			plemička	plemička	plemička
Ivankovo			kraljevska	plemička	plemička
Kalotinci				plemička	plemička
Kórógyvár		plemička	plemička	plemička	plemička
Kostroman					plemička
Laslovo				plemička	
Leva				plemička	
Mihaljevica	--	--	--	--	--
Mikola			kraljevska	plemička	plemička
Morović				plemička	plemička
Neštin				plemička	plemička
Nevna			plemička	plemička/crkvena	

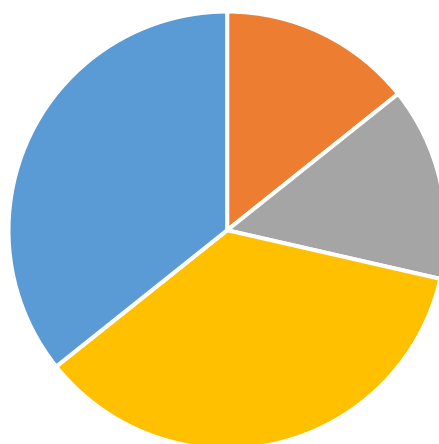
Nijemci				plemićka	plemićka
Nuštar				plemićka	
Osijek				plemićka	plemićka/crkvena
Ostrovo			plemićka		
Palina				plemićka	plemićka
Potoš			kraljevska	plemićka	plemićka
Rača				plemićka	
Remete				plemićka	
Slakovci				plemićka	plemićka
Sotin			plemićka	plemićka/crkvena	crkvena
Susek				plemićka	
Szentlőrinc			plemićka	plemićka	plemićka
Varalja				plemićka	plemićka
Virovi				plemićka	
Vučedol			plemićka	plemićka	
Vukovar	kraljevska	kraljevska	plemićka	plemićka	plemićka
Živica				crkvena	crkvena
UKUPNO:					
Kraljevska	1	1	3	0	0
Crkvena	0	2	2	5	5
Plemićka	0	2	10	35	24

Prilog 10. Graf 4.1. Obrambene građevine u kraljevskom vlasništvu po stoljećima

Prilog 11. Graf 4.2. Obrambene građevine u crkvenom vlasništvu po stoljećima

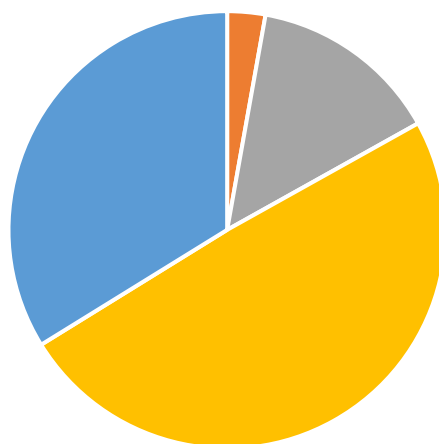
Graf 4.2. Obrambene građevine u crkvenom vlasništvu po stoljećima

■ 12. stoljeće ■ 13. stoljeće ■ 14. stoljeće ■ 15. stoljeće ■ 16. stoljeće

Prilog 12. Graf 4.3. Obrambene građevine u plemićkom vlasništvu po stoljećima

Graf 4.3. Obrambene građevine u plemićkom vlasništvu po stoljećima

■ 12. stoljeće ■ 13. stoljeće ■ 14. stoljeće ■ 15. stoljeće ■ 16. stoljeće

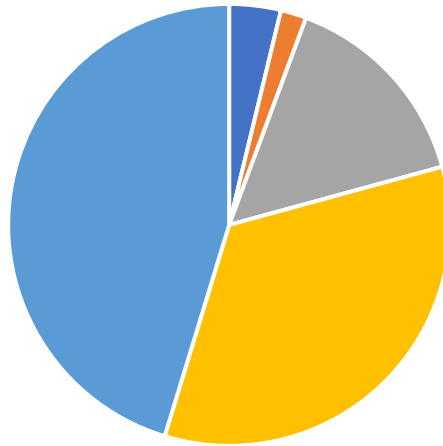
Prilog 13. Tablica 6. Obrambene građevine prema funkciji

NAZIV OBRAMBENE GRAĐEVINE	Utvrđeni vlastelinski kompleks	Utvrđeni biskupijski kompleks	Rezidencija plemićke obitelji	Sjedište veće posjedovne cjeline	Sjedište niže vlastelinske uprave
Alšan			+		+

Atya (Šarengrad)				+	
Beletinci					+
Berkasovo					+
Borovo				+	
Cerna					+
Čakovci					+
Đakovo		+		+	
Erdut				+	
Garčin				+	
Gorjani	+		+		
Hropkovci					+
Herman					+
Ilok	+		+		
Ivankovo				+	
Kalotinci					+
Kórógyvár			+		+
Kostroman					+
Laslovo				+	
Leva					+
Mihaljevica					+
Mikola			+	+	
Morović			+	+	
Neštin					+
Nevna				+	
Nijemci				+	
Nuštar					+
Osijek			+	+	
Ostrovo					+
Palina					+
Potoš					+
Rača				+	
Remete					+
Slakovci				+	
Sotin			+	+	
Susek					+
Szentlőrinc				+	
Varalja					+
Virovi				+	
Vučedol					+
Vukovar kaštel				+	+
Živica					+
UKUPNO:	2	1	8	18	23

Prilog 14. Graf 5. Obrambene građevine prema funkciji

Graf 5- Obrambene građevine prema funkciji

- Utvrđeni vlastelinski kompleks
- Utvrđeni biskupijski kompleks
- Rezidencija plemićke obitelji
- Sjedište veće posjedovne cjeline
- Sjedište niže vlastelinske uprave